HET LAND VAN AALST

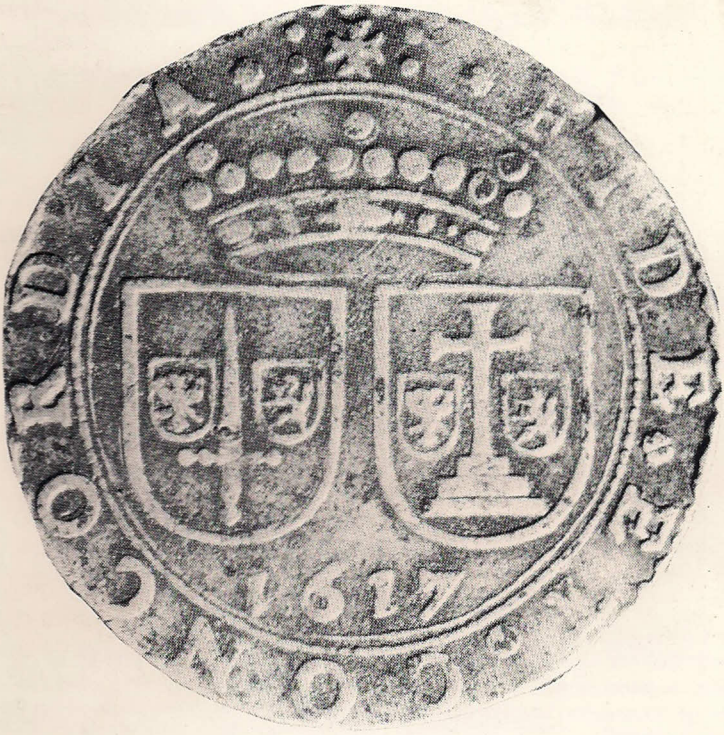

Tijdschrift van de
Geschiedkundige
Vereniging
Het Land van Aalst

Het Land van Aalst

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Ere-Voorzitters: F. Courteaux
L. De Rijck

Ere-Bestuurslid: A. Van Lil,
initiatiefnemer en medestichter

Voorzitter: L. Robijns

Ondervoorzitter: H. Van Isterdael

Beheerder: G. Van Bockstaele, Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem
Tel. (091) 60.19.04

Redactiesecretarissen: S. De Lange - M. Cherretté

Verslaggever: B. Boel

Archivarissen - Bibliothecarissen: C. Uyttersprot - M. Uyttersprot

Public-relations: M. Cock en D. Van de Perre

Het tijdschrift wordt uitgegeven met de steun van de Vlaamse Gemeenschap,
het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen en de stad Aalst.

Prijs voor het Jaarabonnement:

Voor leden: 400 fr., steunende leden: 600 fr. en ereleden 1.200 fr. te storten op P.C.R. 000-0586911-61 «Het Land van Aalst», Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem.

De auteur is verantwoordelijk voor zijn artikel.
Kaftontwerp: Bart Maris, Meerbeke.
Op de kaft is de penning van "Het Land van Aalst" (1617) weergegeven.
Op de voorkaft het wapenschild van de twee steden Aalst en Geraardsbergen, en op de achterzijde de vijf baronieën.
Drukker: ADB-Andries, Kerkstraat 225, 1851 Grimbergen-Humbeek.
ISBN: 240 - 938 - 7 P.

Redactie:
Alle kopijen moeten in 2-voud gestuurd worden naar
M. Cherretté, Oudenaardsesteenweg 20 - 9410 Erpe-Mere - Tel. 053/80.13.77

ONDERZOEK NAAR DE ECHTHEID VAN DE SCHENKINGSAKTE VAN DENDERWINDEKE IN HET LIBER TRADITIONUM VAN DE GENTSE SINT-PIETERSABDIJ (941)

D. VAN DE PERRE

INLEIDING

Reeds geruime tijd zijn Rik Van Hauwe en ondergetekende bezig met de studie van de parochiegeschiedenis van Denderwindeke. Dat de parochie van Denderwindeke eertijds aan de abdij van Vicoigne heeft toebehoord is algemeen gekend. Minder geweten is dat voordien, van 1138 tot 1489, de Franse abdij van Vermand de parochie bezat. Restte ons dan de taak door te stoten van de periode van Vermand naar de periode toen de Gentse Sint-Pietersabdij Denderwindeke in haar bezit had.
Op het eerste gezicht leek die taak niet zo moeilijk, omdat Denderwindeke zich er kan op beroemen vermeld te staan in een oud document, het Gentse *Liber Traditionum*. In dat document wordt verhaald hoe ten tijde van koning Zwentibold (einde 9de eeuw) de villa Denderwindeke met de kerk geschonken werd aan de Gentse abdij. Zo leek het vanzelfsprekend dat we de parochiegeschiedenis veilig konden reconstrueren tot in de Karolingische tijd. Maar nadere studie van het Gentse document deed meer vraagtekens rijzen dan het oplossingen bracht. Hoe echt en betrouwbaar is dat Gentse document? Het onderzoek daarnaar brengen wij, gezien de omvang en de specificiteit van het betoog, als een afzonderlijk artikel (1).

1. De schenkingsakte.

Vooreerst geven wij de integrale tekst van de schenking, zoals hij is gepubliceerd door A. Fayen in zijn bekende uitgave van het *Liber Traditionum* (verder afgekort als LT), tekst die in de uitgave het nummer 61 draagt en verder als F 61 zal worden aangeduid (2).

(1) In de volgende afleveringen van dit tijdschrift zullen we in een aantal bijdragen de parochiegeschiedenis van Denderwindeke behandelen.

(2) Uitgave FAYEN (A.). *Liber traditionum sancti Petri Blandiniensis. Cartulaire de la ville de Gand,* Tweede serie: Chartres et documents, I, Gent 1906. We refereren steeds met de aanduiding F... naar het nummer van het document en niet naar de pagina.

Anno incarnati Verbi DCCCCXLI, indictione VI, III id. aprilis, Cendebaldo rege regnante anno II, quedam matrona, Bertaida nomine, dedit sancto Petro ad monasterium Blandinium, quod beatissimus Amandus construxisse dinoscitur, res suas sitas in pago Bracbatensi, in loco nuncupante Wenteka super fluvium Thenra, mansum in dominicatu, cum aecclesia in honore sancti Petri dedicata et mancipiis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus seu quicquid ad prefatas res aspicere videtus, in tali tenore ut si consanguineus suus Isaac daret ad supradictum monasterium pro salute sue anime et sui senioris Ingelramni de argento libras XXX ad fabricandum altare sancti Petri et sepulchrum beate virginis Amalberge, et XX ad opus fratrum ibi Deo servientium, quamdiu advixerit, de ipsis rebus fructum usuarium haberet; post suum vero obitum de hac luce, supradictam villam cum appendiciis suis congregatio supradicti monasterii ad suorum mensam reciperet.

Signum Guntardi, qui hanc traditionem, jubente supradicta Bertaida, fecit et manu propria subterfirmavit.

Signum Baldwini comitis	*Signum Onulfi.*
Signum Wenemari.	*Signum Eremfridi.*
Signum Sichardi.	*Signum Rumoldi.*
Signum Thietbaldi.	*Signum Geroldi.*
Signum Heregoldi.	*Signum Ricolfi.*

Signum Berefridi. (3)

2. Het oordeel van vroegere auteurs.

Fayen maakte in 1906 bij zijn tekstuitgave enkele kritische bedenkingen omtrent de echtheid en betrouwbaarheid van de gegevens die in het LT zijn opgenomen. Hij gaf de raad voor elk document afzonderlijk een zorgvuldig onderzoek in te stellen (4). Maar de grote slag aan de geloofwaardigheid van het LT werd in 1926 toegebracht door O. Oppermann. Hij toonde aan dat de auteur van het LT een vervalser was, en dat de auteur ervan ook de hand had in de vervalsing van een aantal oorkonden uit het Gentse abdijarchief. Het oordeel van Oppermann over de betrouwbaarheid van het LT in zijn geheel was zeer negatief (5).

(3) De integrale vertaling van de tekst is in het besluit weergegeven. Omdat ons betoog vooral op de Latijnse tekst steunt, zijn de verder geciteerde Latijnse teksten uit de schenkingsakte niet telkens opnieuw vertaald.

(4) FAYEN (A.). *o.c.*, p. IX-X.

(5) OPPERMAN (O.). *Die älteren Urkunden des Klosters Blandinium und die Anfänge der Stadt Gent.* Utrecht, 1928.

Sindsdien is over de kwestie van de echtheid van de teksten uit het LT, en de daarmee samenhangende zaak van de vervalsing van een aantal van de oudste oorkonden uit het archief van de Gentse Sint-Pietersabdij, menige pennestrijd gevoerd. De meest afgeronde en uitgebreide studie bracht A. Koch in 1950 (6). Hij kon Oppermann en anderen op een aantal punten weerleggen en nuanceren. De studie van Koch vormt het uitgangspunt voor ons onderzoek.

In geen enkel van de genoemde werken is de tekst over Denderwindeke expliciet besproken of onderzocht. Een auteur die zeker op de vraag naar de echtheid van de schenking van de kerk van Denderwindeke had moeten ingaan was L. Reyntens, die een doctorale scriptie wijdde aan het parochiedomein van de Sint Pietersabdij van de 7de tot de 13de eeuw. De auteur die hiertoe het LT als een van zijn voornaamste bronnen aanwendde, omzeilde de kwestie Denderwindeke door er niets - zelfs niet in een voetnoot - over te schrijven (7).

3. De ontstaansgeschiedenis van het Liber Traditionum

Over het tijdstip waarop en de omstandigheden waarin het LT tot stand is gekomen heeft Koch volledige opheldering gebracht (8). Het LT is geschreven in de jaren 1035-1038. De auteur ervan is, volgens Koch, niemand minder dan de toenmalige abt van de abdij, Wichard (1035-1058). Toen abt Wichard aan het bewind kwam had de abdij een periode van verval en van materiële terugval gekend. Samen met abt Wichard trad ook een nieuwe graaf aan, Boudewijn V (1035-1067). De graven waren de traditionele voogden van de abdij. Beiden wilden voor de abdij het tij doen keren. Zij hadden de bedoeling het abdijbezit voor de toekomst stevig te beschermen door een passend juridisch instrument te creëren. Dat instrument werd het *Liber Traditionum,* een tekst die een compilatie bracht, een synthetisch overzicht, van alle documenten uit het abdijarchief, die betrekking hadden op vroegere schenkingen. Dat boek moest dan dienen om de keizerlijke,

(6) KOCH (A.C.F.). *Diplomatische studie over de 10de-en 11de-eeuwse originelen uit de Gentse Sint-Pietersabdij.* In: *Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum scripta,* Brussel, 1950, pag. 87-221.

(7) REYNTENS (L.). *Groei van het patronaatsgebied der Gentse Sint-Pietersabdij (VII-XIIIde eeuw), (Onuitgegeven doctoraal proefschrift, faculteit der godgeleerdheid K.U.L.) 1949. Nadien ingekort gepubliceerd onder de titel Het Parochiedomein der Gentse Sint-Pietersabdij.* In: *Sylloge exerptorum e dissertationibus ad gradum Doctoris in Sacra Theologia vel in Jure canonico consequendum conscriptis,* XXI-XXII, Leuven 1949-1951.

(8) KOCH (A.C.F.). Diplomatische studie (...), p. 90-92.

koninklijke en bisschoppelijke kanselarijen te helpen bij het uitvaardigen van algemene bevestigingsoorkonden, zodat het abdijbezit ondubbelzinnig opgesomd en beschermd kon worden door de hoogste gezagsinstanties, en aan de usurpatie van het bezit een einde kon worden gesteld. Het LT was dus "een dossier dat diende om de integriteit van het abdijdomein te helpen nastreven", aldus Koch (9).

Wichard ging bij de samenstelling van het LT heel snel te werk en had in de jaren 1035-1036 reeds het grootste deel van het huidige LT klaar. Het betreft in Fayen de nummers 1 tot 113. Wichard had haast, omdat hij in de zomer van 1036 kans zag de Duitse keizer in Nijmegen te ontmoeten. Keizer Koenraad III bevestigde inderdaad in 1036 dat goederenbezit van de abdij, dat binnen de grenzen van zijn rijk lag. Zijn opvolger deed in 1040 die bevestiging nog eens over (10). De schenkingsakte van Denderwindeke (F 61) maakt deel uit van dit eerste deel van het LT. De tekst ervan is dus in de jaren 1035-1036 geschreven, net voor het bezoek van Wichard aan de keizer. Maar, en dit is enorm belangrijk, alhoewel Denderwindeke wel voorkomt in het LT, vermelden de keizerlijke oorkonden Denderwindeke niet, alhoewel het in het keizerrijk lag, en andere naburige schenkingen, zoals bijvoorbeeld Idegem (F 64, F 80), wel bevestigd zijn door de keizer.

Eind 1038 kon Wichard de Franse koning Hendrik I te Corbie ontmoeten (11). Voor die gelegenheid vervolledigde Wichard het LT nog met enkele nieuwe teksten. In Fayen zijn dit de nrs. 114 tot 118. Nadien bleven Wichard en zijn opvolgers de nieuwe schenkingen nog optekenen in het LT, maar die latere bijvoegingen zijn voor ons van geen belang en zullen we verder buiten beschouwing laten.

Abt Wichard bracht dus in 1035 een beweging van restitutie en bevestiging van het abdijbezit op gang. De Gregoriaanse hervorming hing in de lucht. Wichard ontwikkelde een koortsachtige activiteit. Hij schreef immers ook de *Annales Blandinienses* (12). In die *Annales* zijn schenkingen uit de 8ste en 9de eeuw vermeld. Soms lopen die schenkingsnotities parallel met die uit het LT,

(9) Ibidem, p. 93.
(10) VAN LOKEREN (A.). *Chartres et documents de l'abbaye de Saint Pierre au Mont Blandin à Gand.* I, Gent 1868, nrs. 117, 122.
(11) Ibidem, nr. 119.
(12) Uitgave GRIERSON (P.). *Les annales de Saint-Pierre de Gand et de Saint-Amand.* Brussel, 1937. Over het feit dat dezelfde hand zowel de *Annales* als het LT schreef zijn alle auteurs het eens.

soms niet. Over de oorsprong van de schenkingsnotities in de *Annales* lopen de meningen uiteen. Koch meent, in tegenstelling tot Grierson, dat Wichard hiertoe over een oude, 10de-eeuwse schenkingslijst kon beschikken, die onafhankelijk stond van de schenkingslijst (met name het LTA, zie infra punt 4), die voor de redactie van het LT is gebruikt (13).

Zo zijn we gekomen tot een eerste cruciale vraag: bezat de Sint-Pietersabdij Denderwindeke toen in 1035-1036 Wichard zijn tekst over Denderwindeke noteerde? Ons antwoord luidt neen! Want indien wel, dan zou het bezit zeker zonder problemen in 1036 en 1040 door de Duitse keizers bevestigd zijn en zou Denderwindeke ook in latere tijd de abdij hebben toebehoord, wat niet het geval is. Zo komen we dichter tot het mogelijke motief waarom in het LT een tekst over de schenking van Denderwindeke is opgenomen. Wichard wilde een poging wagen een reeds verloren gegaan bezit via de keizerlijke tussenkomst te recupereren. Die poging blijkt mislukt te zijn, wat er kan op wijzen dat het door Wichard aangevoerd bewijsmateriaal over Denderwindeke de keizerlijke kanselarij niet overtuigd heeft. Nadien vinden we in het abdijarchief geen enkel spoor meer dat de Sint-Pietersabdij nog aanspraken liet gelden op Denderwindeke, noch op gronden, noch op het altaar, noch op tienden. Na 1036 heeft de abdij alle aanspraken op Denderwindeke laten varen (14).

4. De structuur van het Liber Traditionum

Welke redenen kon abt Wichard in 1035 aanvoeren om Denderwindeke toch als een eertijds verworven bezit in het LT op te nemen? Om hierop te antwoorden moeten we eerst de structuur van het LT nader bekijken. Het boek (we hebben het over de nummers F1 tot F 118) valt uiteen in twee stukken, die elk volgens een ander principe zijn samengesteld. In het eerste stuk worden de schenkingen behandeld van voor 941, het tweede stuk behandelt de periode 941-1035. Het jaar 941 was voor de abdij een belangrijk keerpunt. Toen werd door graaf Arnulf (918-964) de

(13) KOCH (A.C.F.) *Het "Fragment" van het tiende-eeuwse Liber Traditionum van de Sint-Pietersabdij te Gent.* In: *Handelingen van de koninklijke Commissie van Geschiedenis,* CXIII, 1948, pag. 253-267.

(14) In alle latere algemene bevestigingsoorkonden van de Sint-Pietersabdij komt Denderwindeke niet voor. De oudste oorkonde van de Kamerijkse bisschoppen omtrent het Gentse altaarbezit in dat bisdom is gemaakt in 1108. Volgens OPPERMANN, *o.c.*, p. 227-231 is dit een vervalsing. En reden te meer opdat men er Denderwindeke in zou verwachten, indien de abdij op dat bezit nog pretenties had.

kloosterhervormer Gerard van Brogne naar Gent gehaald om de abdij wederop te bouwen. Bij die gelegenheid restitueerde graaf Arnulf een groot deel van de goederen die door zijn vader Boudewijn II (879-918) de abdij ontnomen waren (15).

Toen, in 941, werd reeds een eerste maal een uitgebreide schenkingslijst opgesteld. In die lijst worden zeer kort de voornaamste gegevens uit de oorspronkelijke akten in zogenaamde *notitiae* weergegeven. De originele tekst van de schenkingslijst is bewaard gebleven, en staat bekend als het "Fragment". Wij duiden die tekst, zoals gebruikelijk, verder aan als het LTA *(Liber Traditionum Anterior)* (16). Abt Wichard kopieerde voor de samenstelling van het eerste deel van het LT gewoonweg het LTA. Het betreft bij Fayen de nummers 1 tot 57. Fayen brengt beide teksten (het origineel en de kopie) in een synoptische afdruk.

Merkwaardig is nu dat Denderwindeke niet in het LTA voorkomt, alhoewel het daar normalerwijze in thuis hoort, tenminste indien men aanneemt dat Denderwindeke daadwerkelijk voor 941, op het einde van de 9de eeuw, aan de Sint-Pietersabdij geschonken is. Hetzelfde geldt voor de *Annales Blandinienses.* Ook daar wordt de schenking van Denderwindeke niet vermeld. Dit betekent dat twee van mekaar onafhankelijke goederenlijsten, die beide direct of indirect stammen uit de 10de eeuw, Denderwindeke niet vermelden. Waarom? Omdat deze lijsten onvolledig zijn? Mogelijk. Onze hypothese is echter dat Denderwindeke in de 10de eeuw, toen die lijsten werden opgesteld, niet (meer) tot het bezit van de abdij behoorde.

Terug naar de tekst van het LT. Na het eerste deel, dat een kopie brengt van het LTA, worden de schenkingen na 941 behandeld. Voor dit 2de deel diende Wichard zelf de redactie te voeren. Het betreft in Fayen de nummers 62 tot 118. In dit deel beschrijft hij soms uitvoerig soms beknopt de inhoud van de originele schenkingsakten. Die redactionele activiteit bood hem tevens de gelegenheid in zijn tekst interpolaties in te lassen of zelfs valse oorkonden in te voegen. Tussen beide grote delen in, biedt het LT de beschrijving van vier geïsoleerde stukken. Het betreft de nummers F 58 tot F 61. Het document over Denderwindeke (F 61) is het laatste van deze vier.

(15) FAYEN. nr. 65 *(et si non omnia, saltim reddidi aliqua que predecessorum meorum tempore inde sunt abstracta).*

(16) FAYEN bracht als eerste de tekstuitgave van het LTA. Nadien hebben GYSELING (M.) en KOCH (A.C.F.) in *Diplomata Belgica* (...) pag. 123-128 een verbeterde tekstkritische uitgave gebracht, die ook nog eens is afgedrukt in KOCH, *Het Fragment (...)*

Die vier teksten nemen een heel aparte plaats in, in de opbouw van het LT. Enerzijds behandelen zij dezelfde periode als die van het LTA, de periode voor 941, maar bieden zij informatie die in het LTA niet voorkomt. Anderzijds sluiten zij redactioneel aan bij de beschrijving van de oorkonden van na 941, die meestal in extenso, gedetailleerd, met uitvoerige datering en getuigenlijst zijn weergegeven. Wichard wenste blijkbaar enkele lacunes in het LTA aan te vullen en gebruikte hiertoe niet de notitievorm, maar de kopievorm die de indruk kon wekken dat hij de integrale tekst van het origineel bij de hand had en overschreef. Bezat Wichard werkelijk de originelen die hij voorgaf in de nummers 58 tot 61 te beschrijven? Voor twee van de vier gevallen is dit thans een uitgemaakte zaak, namelijk voor F 59 en F 60. Het gaat hier om twee vervalsingen. De eerste heeft betrekking op de oorkonde van Karel de Kale, die in 870 de schenking van de villa Temse door graaf Boudewijn bevestigt, de tweede op de schenking door gravin Elftrude van bezittingen in Engeland bij de dood van haar man, graaf Boudewijn, in 918 (17). Voor het derde geval F 58 liggen de zaken gecompliceerder. Hier wordt een schenkingsgegeven i.v.m. Hollain hernomen, dat ook in het LTA voorkomt (F 10), maar dat nu in gedetailleerde vorm wordt gebracht, met tijdsaanduiding en getuigenlijst. Verzon ook hier Wichard een pseudo-origineel? Oppermann kiest voor deze hypothese, gezien de door Wichard beschreven chronologie niet klopt (regeringsjaar is in strijd met het jaartal 707). Koch meent dat de datum 707 wel echt is en dat de tekst een afschrift van het origineel is (18). Voor ons blijft de vraag open of Wichard rond een aantal echte gegevens een pseudo-origineel brodeerde. Want opvallend is dat er i.v.m. dezelfde schenking in 1035-1047 betwistingen waren en er ook een andere oorkonde met betrekking tot Hollain is vervalst (19).

5. Schenkingsakte van Denderwindeke, een vervalsing

Wat dan te denken van de echtheid van F 61? Beschreef Wichard in deze tekst getrouw de originele akte, zoals hij wil laten uitschijnen, of reconstrueerde hij het bestaan van een toen niet voorhanden zijnd document? Er zijn twee duidelijke aanwijzigingen dat Wichard zeker ten dele gegevens creëerde die niet in het

(17) OPPERMANN (O.). *o.c.*, p. 106-107. KOCH. Diplomatische studie (...), p. 90.
(18) OPPERMANN (O.). *o.c.*, p. 18. KOCH, *Het Fragment* (...), p. 261-262.
(19) KOCH (A.C.F.). *Diplomatische studie* (...) p. 168-169 en nrs. 67, 95.

origineel kunnen hebben gestaan. Er is vooreerst de in het oog springende contradictie in de tijdstafels, die ook vroegere auteurs niet is ontgaan (20). De tijdsaanduidingen zijn overbepaald, maar contradictorisch. De schenking laat Wichard geschieden in het jaar 941, dat er als tweede regeringsjaar van koning Zwentibold wordt genoemd (wat tot het jaartal 896 of 897 voert) en dat vereenzelvigd wordt met de 6de indictie (terwijl dit de 14de was). Een andere contradictie, die tot nu toe nog geen aandacht kreeg, situeert zich in de getuigenlijst. De eerste getuige is graaf Boudewijn II, die regeerde van 879 tot 918. Als tweede getuige staat Wenemarus. De plaats in de getuigenlijst wijst erop dat het hier gaat om Wenemarus de voogd van de abdij, die in enkele akten ten tijde van graaf Arnulf als tweede getuige vermeld staat (F 62), F 65, F 73, F 74), dit is in de periode 941-965. Trouwens nog vier andere namen van getuigen vinden we in getuigenlijsten tussen 941-965, namelijk die van Sichardus (F 62), Onulfus (F 65, F 73), Thietbaldus (F 65, F 72), en Ricolfus (F 65, F 74). Belangrijk is vast te stellen dat Wenemaris en Onulfus ook op de fictieve getuigenlijst van de vervalste oorkonde van gravin Elftrude (F 60) staan (21). De gelijkaardige fout die voorkomt zowel in de datering als in de getuigenlijst (tweemaal worden gegevens van ca. 896 en van ca. 941 vermengd) kan op een zekere redactiemethodiek wijzen en erop duiden dat Wichard teksten uit twee onderscheiden periodes heeft gebruikt om tot de constructie van zijn tekst te komen.

Ook de stijl van onze tekst verwijst naar de redactionele hand van Wichard. Er is vooreerst de zeer gelijklopende opbouw van de tekst over Denderwindeke met die van de vervalste schenkingsakte van Elftrude (F 60). Blijkbaar is eenzelfde formulier gebruikt voor de samenstelling van beide. Ook woordgebruik en zinswendingen in onze tekst sluiten aan bij het taaleigen van Wichard. Dat taaleigen kunnen we makkelijk vaststellen waar Wichard bij het kopiëren teksten uit het LTA aanpast aan zijn taalgebruik, of door een vergelijking van de stijl van de *notitiae van het LTA, met de notitiae van het LTA die de periode na 941 behandelen.*
Enkele voorbeelden:

— *quedam matrona, Bertaida nomine:* in de *notitae* van het LTA staat steeds de blote naam van de schenker. Wichard voegt bij voorkeur *quedam* aan de naam toe; en de zinsnede *quedam matrona nomine...* komt elders in het LT nog driemaal voor. (F 106, F 107, F 112)

(20) OPPERMANN (O.). *o.c.*, p. 19.
(21) FAYEN, nr. 60 wijst op het fictief karakter van Wenermarus op de getuigenlijst van gravin Elftrude.

— *dedit sancto Petro ad monasterium Blandinium:* Wichard gebruikt bij voorkeur het *dedit sancto Petro,* soms aangevuld met *ad monasterium Blandinium* (b.v. in de vervalste akte F 60, ook in F 75), terwijl het LTA bijna altijd *dedit ad mensa fratrum* noteert. (F 18, F 19, F 20, F 24...)
— *quod beatissimus Amandus construxisse dinoscitur:* dit is een klassieke interpolatie, die slechts voorkomt vanaf het einde van de 10de eeuw. Hetzelfde thema komt ook voor in de vervalste akte van gravin Elftrude (F 60) en in twee andere vervalsingen (22).
— *mansum in dominicatu:* het LTA geeft de voorkeur aan *curtilum indominicatum* (b.v. F 29, F 35...), Wichard aan *mansum in dominicatu* (b.v. in het vervalste F 59, in F 73)

We kunnen dus concluderen dat de tekst over Denderwindeke naar de vorm in grote mate de hand van Wichard verraadt, en naar de inhoud een aantal gegevens bevat die tegenstrijdig zijn en dus niet origineel kunnen zijn.
Een eigen constructie van Wichard, een vervalsing dus! Alleen rest de vraag in welke mate. Gebruikte Wichard een aantal beperkte interpolaties in een met eigen woorden weergegeven versie van de originele oorkonde (23)? Of wou hij met zijn tekst het bestaan suggereren van een niet bestaand origineel, waarvan hij de inhoud en de vorm grotendeels zelf bepaalde? Deze laatste hypothese is de onze, gezien het ons uitgesloten lijkt dat, indien de abdij wel over het origineel beschikte, ze nadien haar aanspraken op Denderwindeke volledig zou hebben laten varen.

6. Een oudere notitia

Zo komen we tot een volgende vraag. Waar haalde Wichard in 1035 het gegeven vandaan, dat Denderwindeke ooit aan de abdij was geschonken, gesteld dat hij niet over het origineel beschikte? Er resten maar twee mogelijkheden. Ofwel verzon hij dit verhaal volledig, ofwel beschikte hij over een oudere, geschreven bron die noch met de goederenlijst die in de *Annales* is opgenomen, noch met de schenkingslijst van het LTA geïdentificeerd kan worden.

(22) GRIERSON (P.). *The translation of te relics of St. Amelberga to St. Peters of Ghent.* In: *Revue Benedictine,* 51, 1939; p. 297. KOCH, *Diplomatische studie* (...) nrs. 67 en 72. De interpolatie kadert in een prestigestrijd tussen de Sint-Pieters- en Sint-Baafsabdij.
(23) IDEM. *o.c.,* p. 310, voetnoot 5, lijkt deze stelling aan te hangen.

De eerste hypothese, dat Wichard het verhaal over Denderwindeke verzonnen heeft, lijkt onwaarschijnlijk. Want welk speciaal motief zou hij gehad hebben om uitgerekend Denderwindeke tot voorwerp van zijn bedrog uit te kiezen? Louter toeval? Het lijkt te bizar. Voor de tweede hypothese, dat Wichard zich op betrouwbare informatie over de eertijds gebeurde schenking kon baseren, pleiten twee elementen uit de geschiedenis van Denderwindeke, die aanwijzen dat het dorp ooit een relatie kan gehad hebben met de abdij. Vooreerst is de parochiekerk van Denderwindeke inderdaad toegewijd aan Sint-Pieter. Nu is dit argument belangrijk, maar ook niet doorslaggevend, gezien ook andere naburige parochiekerken (b.v.b. Meerbeke en Voorde) toegewijd zijn aan Sint Pieter, zonder ooit tot het domein van de Gentse abdij behoord te hebben.

Vervolgens hoorde Denderwindeke sinds circa 1050 de facto tot het graafschap Vlaanderen (Keizerlijk Vlaanderen). En dat is eigenlijk verwonderlijk, want geografisch sluit Denderwindeke, ten oosten van de Dender gelegen, bij Brabant aan. Nu heeft J. Verbesselt aangetoond dat bij de grensafbakening die zich circa 1050 in dit grensgebied tussen Vlaanderen, Brabant en Henegouwen voltrok, de *advocatiae* van de respectievelijke graven en de hertog over de grote Karolingische abdijen de doorslag hebben gegeven (24). Zo kwam Meerbeke en Gooik, twee bezittingen van de abdij van Nijvel, onder Brabant terecht en kwam Oetingen, een bezit van de Bergense Woutrudeabdij bij Henegouwen. Analoog kunnen wij veronderstellen dat Denderwindeke bij het graafschap Vlaanderen is ingelijfd, omdat het toen reeds tot de vaste invloedssfeer van de Vlaamse graven hoorde, invloed die deze daar zouden hebben verworven via hun machtspositie in de Gentse abdij, wat dan wel impliceert dat de abdij ooit een relatie met Denderwindeke heeft gehad.

Wichard moet dus kennis gehad hebben van de schenking van Denderwindeke aan zijn abdij via een of ander hypothetisch document, waarin de elementaire gegevens over de schenking waren opgetekend (25). Op basis van zulk document, wij veronderstellen

(24) VERBESSELT (J.). *De oude grenzen tussen Brabant en Vlaanderen-Henegouwen.* In: *Eigen Schoon en de Brabander, 1982, 4-5-6, p. 121-154. IDEM. Het Historisch Kader.* In: *Inventaris en Beschrijving van Kerkelijke Kunstschatten in het Pajottenland,* Sint-Kwintens-Lennik, 1975, p. 13-24.

(25) Zowel Koch als Grierson wijzen op de mogelijkheid van het bestaan ten tijde van Wichard van 10de-eeuwse *notitiae* buiten de ons bekende lijsten van de *Annales* en het LTA. KOCH. *Het fragment* (...), p. 262; GRIERSON. *Les annales* (...), p. XIV-XXVI.

een korte, 10de-eeuwse *notitia,* moet dan Wichard in 1035 een pseudo-origineel hebben samengesteld met de bedoeling het verloren bezit, dat op de een of andere wijze reeds vóór 941 geusurpeerd was geworden, toch nog te recupereren. Dit lijkt ons althans een aanvaardbaar scenario.

7. Wat is echt, wat is vals?

Is het mogelijk de bron waarop Wichard zich steunde te reconstrueren? Het is zeker onmogelijk woordelijk de tekst van zulke oudere bron te reconstrueren. Wel achten wij het haalbaar, op basis van een vergelijking met de 10de-eeuwse *notitiae* uit het Gentse abdijarchief, de waarschijnlijkheid of de onwaarschijnlijkheid van een aantal inhoudelijke gegevens aan te geven.
De kern van de echte gegevens zou dan in de volgende twee tekstfragmenten besloten liggen:
1. *"Cendebalo rege regnante anno II, (quedam matrona) Bertaida (nomine), dedit (sancto Petro ad monasterium Blandinium) res suas sitas in pago Bracbatensi, in loco nuncupante Wenteka super fluvium Thenra"*
Het regeringsjaar van de vorst, de naam van de schenker, de situering van het goed naar gouw, plaats en stroom zijn de klassieke gegevens die telkens weer in de *notitiae* voorkomen. Wij wijzen er nogmaals op dat Wichard die oude gegevens in zijn Latijn, met zijn spelling en zinswendingen, heeft weergegeven. Zo beschouwen we het *quedam matrona* niet als origineel en wijzen we erop dat we geen zekerheid hebben hoe *Wenteka* in de oudere tekst geschreven was (26).
Hetzelfde geldt voor het *sancto Petro ad monasterium Blandinium.* Mogelijk is hier een oudere zinswending *(ad mensam fratrum?)* vervangen, zoals we hoger reeds aangeduid hebben.
2. *"In tali tenore ut si consanguineus suus Isaac daret (ad supradictum monasterium) pro salute sue anime et sui senioris Ingelramni de argento libras XXX ad fabricandum altare sancti Petri et sepulchrum beate virginis Amalberge, et XX ad opus fratrum ibi Deo servientium, quamdiu advixerit, de ipsis rebus fructum usarium haberet".*
Zulk lang dispositief gedeelte komt weinig voor in de *notitiae.* Toch menen wij dat het echt is. Vooreerst zijn de medegedeelde gegevens zeer specifiek, zoals de hoeveelheid ponden en de namen

(26) GYSELING (M.). *Toponymisch Woordenboek van Belgie, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland voor 1226.* p. 263 lijkt in Wenteka een 11de-eeuwse, getrouwe kopie te zien van het originele 9de eeuwse woord. Dit zou kunnen, maar blijft onbewezen.

Isaac en Ingelramnus, die elders in het LT niet voorkomen. Vervolgens sluit het thema van de verering van Sint Pieter en de heilige Amalberga zeer nauw aan bij het motief van een schenking die in 885-886 (of 898) gebeurde (F 40), en waarvan de authenticiteit niet betwist is (27).
Daar luidt de tekst: *"ad monasterium qui est constructus loco noncupante Blandinio, in honore sancti Petri apostoli vel ubi requiescit sancta Amalberga virgo Christi, ad opus illorum clericorum qui ibi die noctuque laudes Deo decantare satagunt"*. Tenslotte wijst de zinsnede *"ad fabricandum altare... et sepulchrum..."* erop dat de schenking gebeurde in een periode van wederopbouw van de abdij, bij het begin van de cultus van Amalberga. De periode van het einde van de 9de eeuw voldoet aan die criteria (28).

Als valse of geinterpoleerde gegevens zien we:
1. *"Anno incarnati Verbi DCCCCXLVI, indicatione VI, III id. aprilis."* Dergelijke tijdsaanduidingen naar jaartal en dag zijn ongebruikelijk in de *notitiae*. Bovendien zijn deze gegevens tegenstrijdig met het als echt beschouwde regeringsjaar.
2. *"quod beatissimus Amandus construxisse dinoscitur."*
Dit is een klassieke interpolatie, zoals hoger reeds vermeld.
3. *"mansum in dominicatu, cum aecclesia in honore sancti Petri dedicata et mancipiis, silvis, campis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus seu quicquid ad prefatas res adspicere videtur."*
De *notitiae* geven over het algemeen geen lange omschrijvingen van de inhoud van het geschonken goed. In de *notitiae* van het LTA wordt, indien er toch een opsomming gebeurt, nooit een kerk met patroonheilige vermeld. Slechts in één document van voor 941 komt dit wel voor, de vervalste oorkonde van de schenking van de villa Temse in 870 (F 59). Daar luidt de zeer gelijklopende tekst: *"villam Tempescam cum ecclesia in honore sancte Mariae et sancti Petri consecrata... et mansum in dominicatu... cum culturis et terris, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus... et quicquid videtur respicere ad eandem possessionem."* (29). Bovendien sluit de opsomming in onze tekst grammaticaal slecht aan bij het voorafgaande zinsdeel, wat op een interpolatie kan wijzen. Normaal had een verbindend woord als *et* of *cum* deze opsomming dienen in te leiden.

(27) GRIERSON (P.). *The translation* (...). p. 314, dateert deze akte in 898. KOCH (A.C.F.). *Het Fragment* (...). p. 261 dateert in 885-886.
(28) GRIERSON (P.). *The translation* (...)
(29) OPPERMANN (O.). *o.c.*, p. 59-65 argumenteert uitvoerig, waarom hij de vermelding van de kerk met patroonheilige van Temse een interpolatie vindt.

4. *"post suum vero obitum de hac luce, supradictum villam cum appendiciis suis congregatio supradicti monasterii ad suorum mensam reciperet."*
Deze zin lijkt ons een retorische benadrukking van het schenkingsgegeven, die niet past in de beknoptheid van een *notitia*.
5. *"Signum Guntardi, qui hanc traditionem, jubente supradicti Bertaida, fecit et manu propria subterfirmavit. Signum Baldini comitis. Signum Wenermari. Signum Sichardi. Signum Thietbaldi. Signum Heregoldi. Signum Onulfi. Signum Eremfridi. Signum Rumoldi. Signum Geroldi. Signum Ricolfi. Signum Berefridi."*
Notitiae geven zelden getuigenlijsten. Wichard hecht aan het overnemen van deze elementen, die de authenticiteit bevestigen, juist veel belang. Hij schuwt dan ook niet valse getuigenlijsten op te stellen wanneer die ontbreken (bv. in F 60).
De melding van het *manu proprio subterfirmavit* is geen garantie voor de echtheid van de bevestiging. Het is een gebruikelijke formule, die in enkele andere akten van het LT (F 72, F 88) eveneens voorkomt. Deze formulering is ook aangewend in de 11de-eeuwse vervalsing van de koningsoorkonde van 988 (30). Maar het is vooral de contradictie in de namen van de getuigen (zie supra, punt 5), die ons heeft doen besluiten de echtheid van het eschatocol in twijfel te trekken.

8. De datering

Fayen en Koch laten de kwestie van de datering open (31). Grierson daarentegen meende de schenking tot op de dag te kunnen bepalen, namelijk op 11 april 897. Hij baseert zich hiervoor op het tweede regeringsjaar van koning Zwentibold, die gekroond werd in mei 895, en op het gegeven van de 3de iden van april. De andere tijdsaanduidingen (jaartal 941 en 6de indictie) beschouwt Grierson als interpolaties. Voor de rest lijkt hij de volledige tekst als echt te beschouwen (32), wat ons een vrij naïef standpunt lijkt.

(30) VAN LOKEREN (A.). *o.c.*, nr. 65, KOCH. *Diplomatische studie* (...) nr. 72.
Over de wijze waarop Karolingische akten betekend en bevestigd werden zie GIRY (A.). *Manuel de Diplomatique.* Parijs, 1894, p. 591-600.
(31) FAYEN plaatst bij de datum 941 een vraagteken.
KOCH (A.C.F.). *Diplomatische studie* (...), p. 90 spreekt van een "moeilijk te dateren oorkonde".
(32) GRIERSON (P.). *The translation,* p. 310, voetnoot 5. Zie ook supra onze voetnoot 23.

Wij nemen alleen het tweede regeringsjaar van Zentibold als een echt gegeven aan, wat ons tot een datering brengt, die zich situeert tussen mei 896 en mei 897.

Wij hebben reeds aangegeven dat het gegeven over het graf van Amalberga ook een element van datering kan zijn. De cultus van de H. Amalberga startte immers circa 864. Toen werd haar lichaam naar de abdij overgebracht, maar haar cultus kan zich zeker maar ontplooid hebben na het vertrek van de Noormannen uit onze gewesten, en dat is na 883. In de jaren 879-883 hielden de Noormannen immers een verwoestende raid in Vlaanderen. Ook de Sint-Pietersabdij werd vernield (33). In die periode deden de Noormannen ook de Dendervallei aan. De *Miracula S. Berlendis* verhalen de verwoesting van de *villa* Meerbeke (34). Ongetwijfeld onderging het aangrenzende Denderwindeke hetzelfde lot. De schenking van Meerbeke aan de abdij van Nijvel door Odelardus situeert men circa 900, dus rond het tijdstip waarop Bertaida Denderwindeke aan de Sint-Pietersabdij schonk. Zouden de moeilijke ontginningsvoorwaarden van hun domeinen, wegens de verwoesting van hun hoeven, niet het sociaal-economisch motief kunnen zijn geweest voor de lokale grondadel om hun verlaten goederen aan grote, veilige instellingen te schenken?

Tenslotte een laatste argument. Van graaf Boudewijn II (879-918) is geweten dat hij de grote usurpator was van de bezittingen van de Sint-Pietersabdij, die door de invallen van de Noormannen volledig ontregeld was. Een toestand die aansleepte tot het herstel in 941 onder graaf Arnulf (35). Graaf Arnulf kon in 941 maar een gedeelte restitueren van wat Boudewijn ontnomen had. Alhoewel, volgens Grierson, graaf Boudewijn ten onrechte als lekeabt van de abdij wordt genoemd, heeft hij zeker het beheer van de abdij tot zich getrokken in de periode 892-897 (36). De schenking van Ber-

(33) PIRENNE (H.). *Geschiedenis van België.* I, Gent 1926, p. 45.

(34) VAN DER ESSEN (L.). art *Berlinde.* In: *Dictionnaire d'Histoire et de Geographie ecclésiastiques,* 9, Parijs, 1935, kol. 523-525.
WAUTERS (J.), *Wanneer leefde Sint-Berlindis van Meerbeke.* In: *Land van Aalst,* 1, 1949, p. 129-134 aanvaardt de datering van Van der Essen niet en blijft Berlindis in de 7de eeuw plaatsen.
Misschien kan de vergelijking Denderwindeke-Meerbeke enig licht op deze datering werpen.

(35) DHONDT (J.). *Het ontstaan van het vorstendom Vlaanderen.* In: *Belgisch Tijdschrift voor Philologie en Geschiedenis,* XXI, 1942, p. 84-85.

(36) GRIERSON (P.). *The Translation* (...), p. 310.

taida in 896-897 kan dus rechtstreeks in handen van de graaf terechtgekomen zijn. Om zijn macht te bestendigen beleende de graaf de grondadel met geüserpeerde goederen. Dit kan dan ook de reden zijn waarom in 941 Denderwindeke door graaf Arnulf niet is gerestitueerd. Waarschijnlijk was het toen niet meer in grafelijke handen, maar in het bezit van een van zijn leenmannen. Dit zou betekenen dat de Sint-Pietersabdij Denderwindeke in feite nooit heeft geëxploiteerd en er dus ook nooit banden mee ontwikkelde. Wat ook de reden kan zijn waarom een toch niet onbelangrijk domein haar compleet uit de vingers is gegleden.

Vraag is, wie dan wel in de 10de en 11de eeuw Denderwindeke in bezit had. We kunnen ons vermoeden hieromtrent een zekere richting geven. In het begin van de 13de eeuw was Otto de Trazegnies heer van Denderwindeke (37). Hij had er de tiende en trad op als voogd van de abdij van Vermand. Vermoedelijk klimt de aanwezigheid van de Trazegnies te Denderwindeke op tot 1138 en vroeger, toen het altaar uit lekebezit werd geschonken aan de abdij van Vermand (38). De oorsprong van het geslacht "de Trazegnies" is duister (39). Wij menen dat dit geslacht, dat de Henegouwse pairie van Silly bezat, erfelijke banden had met het Vlaamse huis van Cysoing-Petegem (40). Zo verder redenerend veronderstellen wij dat graaf Boudewijn II, het geüserpeerde Denderwindeke in het begin van de 10de eeuw aan de heren van Petegem heeft geschonken, en dat via deze heren in de 11de eeuw Denderwindeke in handen is gekomen van de voorouders van Otto van Trazegnies.

(37) VAN DE PERRE (D.). *De Berg en het hof Wedergrate te Denderwindeke.* In: *Land van Aalst,* 1986, 5-6, p. 249.

(38) Zie ons later in dit tijdschrift te publiceren artikel over de aanwezigheid van Vermand in Denderwindeke.

(39) PLUMET (J.). *Les Seigneurs de Trazegnies au Moyen-Age.* Bruvinnes, 1959.

(40) WARLOP (E.). *De Vlaamse adel voor 1300.* II, Handzame, 1968, p. 444-454 geeft de stamboom van dit geslacht.
Wij hopen in een latere publicatie uitvoerig de relatie Petegem-Trazegnies te kunnen bewijzen. Voorlopig geven wij alleen als argument aan: het wapenschild der eerste heren van Wedergrate (gebroken vorm van dat van Petegem) en de wapenkreet van diezelfde heren van Wedergrate, waarin het huis van Cysoing bij name genoemd wordt. WARLOP (E.), *Wapenboek van Vlaanderen,* Handzam, 1972, p. 63 en 166.
In de wapenkreet is gewoonlijk het stamhuis vermeld. Zie RIETSTAP. *Handboek der wapenkunde.* Leiden, 1961; p. 240-241.

9. De verwarring Denderwindeke-Scheldewindeke

Tenslotte nog een woord over de gronden die in 995 aan de Sint-Pietersabdij geschonken werden in *Wenteka*. Volgens een *notitia* uit het LT (F 102) betrof het een *allodium* van drie *mansi* geschonken door Ermengardis *"in Wenteka in comitatu Bracbantensi."* (41). In 1036 en 1040 bevestigden de Duitse keizers een *"terram in Windeke, quae tradita est pro Alardo."* (42). Alardus was een monnik van de abdij, en wordt op het einde van de 10de eeuw regelmatig als *notarius* genoemd (43). Een andere, maar ditmaal valse bevestigingsoorkonde van koning Otto uit 988, vermeldt een *"alodium in Botelar quoque et Wenteca, quod traditum est pro Alardo."* (55). Ongetwijfeld doelde men in deze 11deeeuwse teksten op het *allodium* van Ermengardis. Vooral die laatste tekst wijst erop dat het *Windeke* of *Wenteka* waarover sprake, Scheldewindeke en niet Denderwindeke is (45). In Scheldewindeke had de Sint-Pietersabdij inderdaad gronden. Terwijl het haast ondenkbaar is dat in 1036 en 1040 door keizerlijke oorkonden bevestigde schenkingen, nog in de daaropvolgende eeuwen verloren zouden zijn gegaan. Want dat de Sint-Pietersabdij tijdens de middeleeuwen in Denderwindeke niets bezat, is zeker.

Besluit.

We stellen vast dat het oordeel over de echtheid van de schenkingsakte van Denderwindeke aan de Gentse Sint-Pietersabdij, waarvan de tekst ons is overgeleverd via een afschrift in het *Liber Traditionum,* niet eenduidig met een ja of neen kan worden beslecht. Er zijn elementen die op vervalsing wijzen, hoofdzakelijk wat het begin en het einde (het protocol en eschatocol) van de tekst betreft. Er zijn elementen die op echtheid wijzen, vooral wat de kern van de verhaalde feiten betreft.
We nemen aan dat inderdaad Bertaida circa 896 haar bezittingen aan de Sint-Pietersabdij heeft geschonken, maar dat die schenking

(41) VAN LOKEREN (A.). *o.c.*, nrs. 71, 78.
(42) Ibidem, nrs. 117, 112.
(43) FAYEN (A.). *o.c.*, nrs. 86, 87, 92.
(44) VAN LOKEREN (A.). *o.c.*, nr. 65. KOCH, *Diplomatische studie* (...), nr. 72. Ook Koch identificeert dit Wenteca met Scheldewindeke.
(45) VAN LOKEREN (A.). *o.c.*, naamregister, identificeert het genoemde Windeke met Denderwindeke. Dezelfde fout maakt ook DE POTTER (F.) en BROECKAERT (J.), *Denderwindeke,* in: *Geschiedenis van de gemeenten der prov. Oost-Vlaanderen,* herdrukt in *Geschiedenis van de gemeenten behorende tot het huidige Ninove,* Ninove, 1988, p. 88 en 95.
FAYEN (A.). *o.c.*, nr. 102 laat de zaak open.

heel vroeg, nog onder graaf Boudewijn II, geüsurpeerd is geworden en dat abt Wichard, toen hij in 1035 zijn LT opstelde, van deze schenking een summiere *notitia* bezat, maar niet meer de originele akte of tekst. We nemen aan dat Wichard toen in een laatste poging om het goed toch nog te recupereren een pseudo-origineel heeft opgesteld waarin elementen uit die *notitia* zijn verwerkt. Zonder aan woordenklieverij te willen doen, hebben wij gepoogd aan te duiden welke gegevens op die hypothetische *notitia* kunnen teruggaan, en welke fragmenten uit het redactionele brein van de vervalser zijn gesproten. Dit alles met de bedenking dat, gezien de tekst de enige bron is die ons over deze schenking inlicht, het methodologisch heel moeilijk is de waarheid te achterhalen.

Het resultaat van onze opzoekingen presenteren wij bij wijze van synthese in de vertaalde schenkingstekst. De rechtgedrukte woorden beschouwen wij als de meest originele tekstgedeelten, de cursief gedrukte als de redactionele toevoegingen:

"In het jaar van het vleesgeworden Woord 941, tijdens de 6de indictie, op de 3de iden van april, in het 2de regeringsjaar van koning Zwentibold heeft *een zekere vrouw,* Bertaida *genaamd, aan het klooster van Sint-Pieter op de Blandijnberg, waarvan zij weet dat het door de heilige Amandus gesticht is,* haar bezittingen geschonken, die gelegen zijn in de Brabantgouw, in een plaats Denderwindeke genaamd, *de heerlijke hoeve met de kerk die is toegewijd aan Sint-Pieter en de slaven, bossen, velden, weilanden, graslanden, waters en beken, of wat ook bij genoemde zaken hoort,* onder die voorwaarde, dat indien haar bloedverwant Isaac *aan genoemd klooster* voor haar zieleheil en voor dat van haar man Ingelramnus 30 pond zilver schenkt om er het altaar van Sint-Pieter en het graf van de heilige maagd Amalberga mee te vervaardigen, en 20 pond voor het werk van de broeders die daar God dienen, hij van die bezittingen het vruchtgebruik heeft, zolang hij leeft; *maar dat na zijn dood de gemeenschap van genoemd klooster bovengenoemd domein met alles wat erbij hoort, voor hun onderhoud ontvangt.*

Teken van Guntardus, die deze schenking, op vraag van bovengenoemde Bertaida, heeft verricht en ze eigenhandig bevestigd heeft. Teken van graaf Boudewijn, Wenemarus, Sichardus, Thietbaldus, Heregoldus, Onulfus, Eremfridus, Rumoldus, Geroldus, Ricolfus, Berefridus."

Dirk Van de Perre
Hoogstraat 23
9401 Pollare

Met dank aan Prof. dr. E. van Mingroot voor de goede raadgevingen en R. Van Hauwe voor de praktische hulp.

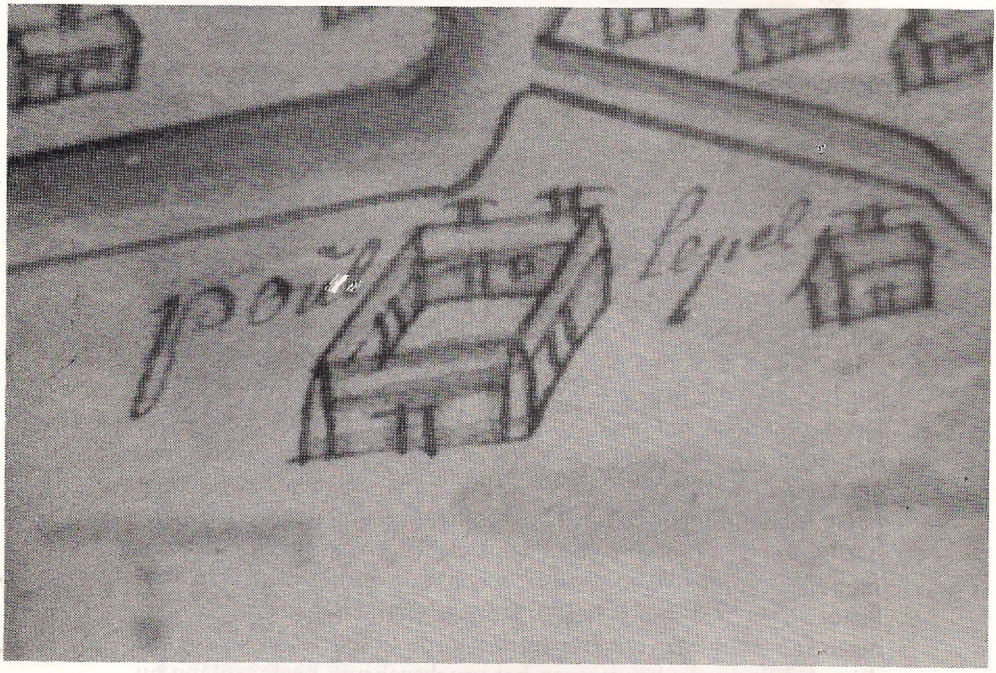

De herberg "De Pollepel" te Steenhuize in 1722

In 1722 staat de herberg "De Pollepel" in de hoek van de Gentse steenweg en de Tolstraat te Steenhuize reeds op de plaats waar hij zich nu nog bevindt. Detail uit een kaart van landmeter Jan-Baptiste Vander Massen bij de oprichting van een nieuwe windmolen te Steenhuize (3 juni 1772).

(Algemeen Rijksarchief Brussel, Kaarten en Plannen in handschrift, 1325).

HET ROEMLOZE EINDE VAN DE KARTUIZERPRIORIJ TE SINT-MARTENS-LIERDE

C. DE VOS

Keizer Jozef II, beter bekend als de "keizer-koster", maakte tijdens zijn bewind in de Zuidelijke Nederlanden vooral naam door zijn vele hervormingen die hem niet steeds in dank werden afgenomen. Zo vaardigde hij op 17 maart 1783 het beruchte edikt uit waarbij met één pennetrek 163 contemplatieve kloosters werden opgeheven. Hij vond deze orden immers totaal nutteloos voor de maatschappij. Hun bezittingen konden beter gebruikt worden om de zielezorg in de parochies te verbeteren (1). Van deze maatregel werd ook de kartuize van Sint-Maartens-Bos in Sint-Martens-Lierde het slachtoffer.

Reeds van die bewuste zeventiende maart stond het klooster officieel bekend als zijnde geconfisceerd. Het duurde echter nog tot de derde mei vooraleer de kartuize definitief haar deuren sloot (2). Op die dag begaf Jean François Pulinx, advocaat-substituut-fiscaal van Zijn Majesteit bij de Raad van Vlaanderen, zich naar Sint-Martens-Lierde en las het uitgevaardigde edikt aan de verzamelde gemeenschap voor. Samen met A. De Portemont, de in april als beheerder van goederen van het opgeheven klooster aangestelde Geraardsbergenaar, maakte hij een eerste inventaris op van de bezittingen van de kartuizers. Het baar geld dat in het klooster aanwezig was, 5113 florijnen, 4 stuivers en 6 denieren, werd in beslag genomen en al wat waarde had zoals schilderijen, koperen en zilveren voorwerpen, werd in een verzegelde kamer opgeborgen, dit in afwachting van een openbare verkoop of van het transport naar het Keizerlijk Hof te Wenen.

Pulinx stelde ook een lijst op van het ledenbestand van de priorij (3).

1) DE SCHEPPER (G.). *La réorganisation des paroisses et la suppression des couvents dans les Pays-Bas Autrichiens sous le règne de Joseph II,* Leuven-Brussel, 1942.
2) A.R.A., *Religiekas,* nr. 423.
3) Ibidem.

Zo weten we dat op het moment van de opheffing nog tien monniken en één lekebroeder onder leiding van prior Waefelaerts hun leven aan God wijdden. Dit lijkt misschien niet veel maar een kartuize telde statutair gezien nooit veel bewoners (4). Houdt men daarbij rekening met vroeger genomen roeping-onvriendelijke maatregelen, dan kan men stellen dat Sint-Maartens-Bos niet uit de toon viel qua aantal (5). Prior **Nicolaes Waefelaerts**, afkomstig uit Brussel en 68 jaar oud, wou zich na de sluiting bij zijn broer Frans te Brussel vestigen. De andere monniken waren in alfabetische volgorde:

Pierre Joseph Backaert (kloosternaam: Alexander): 36 jaar oud en geboren te Denderhoutem. Hij oefende de functie van procurator uit, hoewel hij volgens het verslag ziekelijk was. Na de opheffing wou hij zich bij een Gents kanunnik vestigen. Uit een document anno 1791 blijkt dat hij de geestelijke staat aflegde. Hij verloor daardoor wel zijn recht op vergoeding.

Philippe Cordier (Bruno): 37 jaar, afkomstig uit Everbeek en vicaris. Hij had plannen om zich als seculier priester te Goeferdinge te vestigen.

Henry Joseph De Puyd (Nicolas Albergatus): 40 jaar, uit Elverdinge bij Ieper. Hij was van plan om in Schorisse te gaan wonen.

Jacques Du Can (Benoit): 28 jaar, uit Aalst en de jongste van de gemeenschap. Hij keerde terug naar zijn ouders te Aalst.

Leonard Joseph François (Bernard): 38 jaar en afkomstig uit Brussel. Hij zou als seculier priester intrekken bij zijn schoonbroer te Brussel. Op 24 mei 1785 vroeg hij *"d'être sécouru de quelque fondation"* omdat zijn vergoeding niet volstond. Het leven in de stad was duur zeker wanneer men zoals hij belast was met de zorg voor een zeventigjarige pater. Door de overheid werd daar echter niet op ingegaan.

Constantin Stanislas Melkebeke (Constantin): 42 jaar, geboren te Lede en van plan om bij een Aalsters kanunnik in te trekken.

François Vanderelst (Antoine): 62 jaar, afkomstig uit Mechelen

(4) art. *Chartreuse*. In: *Dictionnaire d'histoire et de géographie écclesiastiques*, Paris, 1982, f. 124.

(5) Het edikt van 1753 verplichtte de kloosters die eigenaar van niet-geamortiseerde goederen waren, om deze binnen het jaar van de hand te doen. Bovendien werden giften van meer dan 500 florijnen verboden. Zo werd het hun bijna onmogelijk gemaakt om nog onroerende goederen te verwerven. In 1771 kwam het verbod om voor de intrede in een klooster nog een bruidschat te vragen, of aan religieuzen nog legaten of schenkingen over te maken. Het jaar daarop werd de minimumleeftgijd voor intreding in een kloosterorde op 25 jaar gebracht.
DE SCHEPPER (G.), *o.c.*, p. 109-113.

en in 1783 coadjutor. Hij wou zich als seculier priester bij zijn broer Jacques te Brussel vestigen. Als pittig detail werd vermeld dat hij breuklijder was.

Arnold François van Dickel (Anthelmus): 39 jaar, uit Zottegem. Hij trok zich bij zijn zuster terug.

Nicolas van Heymbeke (Hugo): 37 jaar, geboren te Koekelberg. Hij ging bij de gezusters Wageneer wonen.

Thomas Jean Walraevens (Bruno): een 60-jarige Meerbekenaar die als gevaarlijk krankzinnig werd bestempeld. Hij werd al jaren ter plaatse verzorgd, maar na de sluiting werd hij bij de Cellebroeders te Gent geplaatst.

Jean Derdelinckx, 45 jaar en afkomstig uit Tollembeek, was de enige lekebroeder. Uit de briefwisseling tussen De Portemont en de Religiekas blijkt dat er vragen waren over de uit te keren vergoeding. De beheerder wist niet goed of deze man, die niet geprofest maar alleen door een contract aan de priorij verbonden was, recht had op dezelfde vergoeding als de anderen. Volgens de ledenlijst was Derdelinckx van plan om zich in Zandbergen te vestigen.

Naast de dertien religieuzen waren er in 1783 ook minstens twee knechten werkzaam in Sint-Maartens-Bos (6). De 46-jarige Guillaume Pierets uit Herne diende reeds meer dan 25 jaar als tuinman. Lievin Herregodts, 55 jaar en uit Sint-Martens-Lierde zelf, was reeds 40 jaar in dienst *"ayant fait toutes sortes d'ouvrages et surveillé aux autres ouvriers, aiant dirigé toutes les plantations dans les Bois qu'alantours des terres du couvent et aiant fait nuit et jours toutes les commissions et voiages nécessaires à la direction du même couvens"*. Na het vertrek van de monniken bleven beiden in de kloostergebouwen achter als conciërge en uit de documenten blijkt dat dit in mei 1785 nog altijd het geval was. Toen wou Pierets vertrekken en werd er gepalaverd over zijn vergoeding. Op het verzoek van Herregodts om zijn broer als tweede huisbewaarder aan te stellen werd niet ingegaan.

Uit het feit dat er in 1785 nog twee conciërges nodig waren om het verlaten klooster te onderhouden, blijkt dat de verkoop van de goederen en de gebouwen niet van een leien dakje liep. De overheid spande zich nochtans in om nieuwe eigenaars te vinden. met dit doel voor ogen gaf zij landmeter Petrus Capeau en zijn collega Damianus De Staercke in 1784 de opdracht om een gedetailleerde tekening en een grondplan van de opgeheven priorij te maken. De kaarten die de enige eigentijdse voorstelling zijn van

(6) A.R.A., *o.c.*, nr. 423.

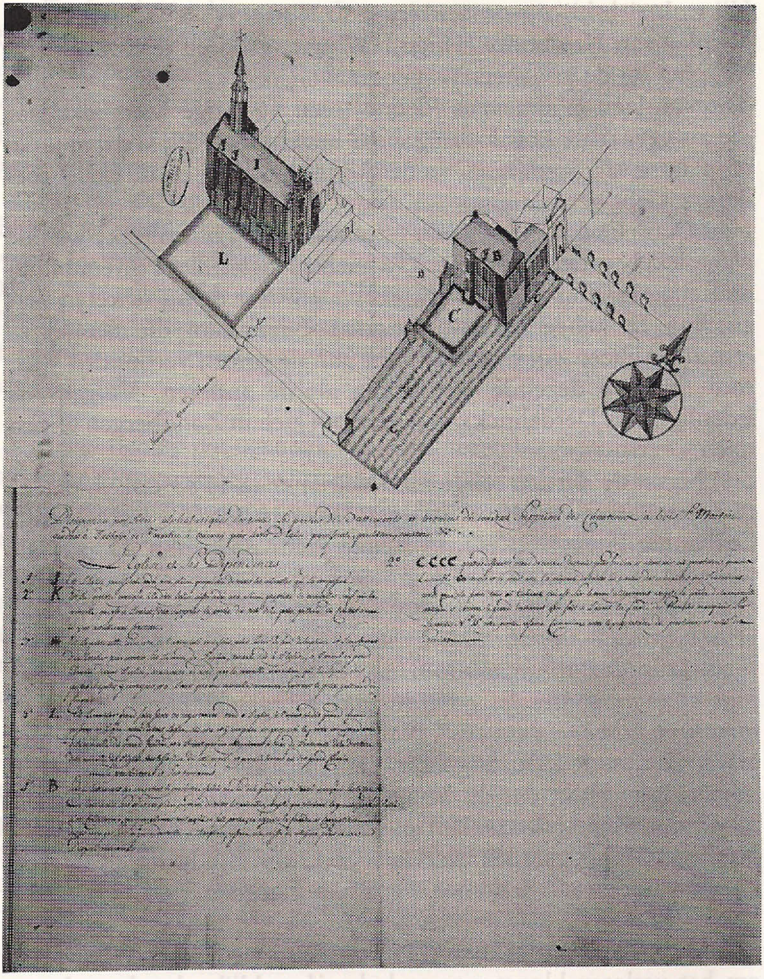

Plan van Petrus Capeau met aanduiding van de gebouwen en de gronden, voorheen toebehorend aan de kartuize van Sint-Martens-Lierde en in 1784 toegewezen aan de benedictijnenabdij te Doornik. (Algemeen Rijksarchief, Brussel, Kaarten en Plannen in handschrift, 1887).

Sint-Maartens-Bos, zijn prachtstukken (7). In de legende wordt een precieze beschrijving van de gebouwen gegeven naast een schatting van de verkoopwaarde. Zo was de ingangspoort die zich volgens de landmeters in goede staat bevond, 1027 florijnen waard. De kerk waar volgens hun berekeningen zeker 1000 man (!) binnen kon, moest minstens 16.668 florijnen opbrengen (een kleine toren en het hoofdaltaar inbegrepen). Een cel die op het gelijkvloers drie kamers, een gang en een w.c. telde, plus het daarbijhorende deel van de kloostergang en een stuk tuin werd op 441 florijnen geschat. Van de boerderij werd gezegd dat die zich in zodanig slechte staat bevond dat zij niet bewoonbaar was zonder een grondige herstelling. Er werd dan ook voorgesteld om haar gewoon af te breken en de pachter in het neerhof te laten wonen.

Blijkbaar bestonden er reeds van bij de opheffing plannen om de kerk en een aantal gebouwen zoals het gastenkwartier aan de Sint-Maartensabdij van Doornik te verkopen. Zij was immers patronaatshouder van de parochiekerk van Sint-Martens-Lierde die volgens getuigenissen dringend aan herstelling toe was. Petrus Capeau maakte een plan van *"toutes les parties de batiments et terrains du couvent supprimé des chartreux à bois St. Martin vendus à l'abbaye de St. Martin à Tournay pour servir d'église paroissiale, presbitère, cimetière, etc"* (8). Opvallend daarbij is wel dat het gebouw links van de toegangspoort, aangeduid stond als zijnde bestemd voor de pastorie (9). Om één of andere reden verkoos men later het huis ertegenover als pastoorswoning. Uit de briefwisseling daaromtrent kunnen we opmaken dat de inwoners van Sint-Martens-Lierde zelf vroegen om de kartuizerkerk als parochiekerk te mogen gebruiken. De oude kerk bevond zich immers aan de oostgrens van het dorp, op het hoogste punt van de gemeente en op een boogscheut van de kerk van Sint-Jans-Hemelveerdegem. Zij was niet gemakkelijk te bereiken voor de mensen van de andere kant van het dorp, zeker niet wanneer het slecht weer was. De kartuizerkerk daarentegen bevond zich centraal in het dorp. Om dit duidelijk aan te tonen werd er zelfs een kaart van Sint-Martens-Lierde getekend waarop alle 173 huizen

(7) A.R.A., *Kaarten en plans in handschrift,* nr. 655. Afbeelding bij: VAN BOCKSTAELE (G.), *Bronnen voor de studie van kloostergemeenschappen van het Land van Aalst, bewaard in het Algemeen Rijksarchief te Brussel. Een verkenning.* In: *Het Land van Aalst,* 40, 1988, p. 331.

(8) A.R.A., *o.c.,* nr. 1887.

(9) Dit gebouw is nu eigendom van de heer en mevrouw Geeraerts-Vindevogel.

voorkwamen (10). Zo kon iedereen vaststellen dat er slechts 51 daarvan in het oosten rond de oude kerk lagen en dat er zich 122 ten westen en in de buurt van de kartuize bevonden. De abdij van Doornik ging met de ruil akkoord omdat de grotere en stevigere kartuizerkerk alleen maar een toren moest krijgen, wat goedkoper was dan een volledige herstelling van de andere. Voor de voorstanders van het project was de bouw van een nieuwe toren geen onoverkomelijke hinderpaal. Er kon gebruik gemaakt worden van het afbraakmateriaal van de oude kerk en de tienden die jaarlijks 1600 florijnen opbrachten, konden ook aangewend worden. Om de keizerlijke ambtenaren te overtuigen speelden ze het argument uit dat door de kartuizerkerk als parochiekerk te beschouwen de grond ervan in waarde zou stijgen. De overheid die tegen al deze elementen niets kon inbrengen, wou de verkoop laten doorgaan, maar er zaten toch nog wel een paar addertjes onder het gras...

Zo werd het hoofdaltaar uit de kerk voordien reeds toegewezen aan de pastoor van Schendelbeke voor 120 florijnen (11). Maar omdat De Portemont op de hoogte was van het verzoek van de parochianen had hij aan de zieleherder gevraagd om het kunstwerk nog een tijdje in de kerk te laten staan tot er een definitieve beslissing gevallen was. De pastoor stemde daarmee in en was zelfs bereid om het altaar voor 120 florijnen in Sint-Martens-Lierde te laten.

Ook in verband met de klokkentoren waren er problemen (12). In de oude kerk bevond er zich een exemplaar met drie klokken. De kartuizerkerk moest het met één klokje stellen en dat was volgens de protesterende bewoners van de Oude Kerkwijk niet

(10) A.R.A., *Kas van Religie,* nr. 423.
"Caerte ofte plan figuratieve, behelsende den omloop situatie ende gelegentheyt der prochie van Sinte-Martens-Lierde, Lande van Aelst, alsook de straeten, lossen, dreven ende voornaemste voetwegen, midsg(aa)rs huysingen ende hoven, wanof de hoven ofte pachthoven emmers daer peirden uytgaende sijn geteekend met de letter A, de herbergen met de letter D, de kerke der gemelde p(roc)hie geteekent met de letter B, ende het clooster der paters chartreusen ten bossche met de letter C, scheedende selve p(roc)hie in de suydsijde met eene beke commende van p(roc)hie van Nederbraekel naer de p(roc)hie van Ophasselt en Schendelbeke, ende sijnde straeten, voetwegen en lossen geteekent en gecouleurt met gheel en Bosschen en weiden in groen Bestaende de selve p(roc)hie in den noembnre van 173tigh huysen, waer van datter staen 122tigh in de westsijde van het gen(aem)d clooster ende 51tigh in de oostsijde tot aen ende rond de kerke der voorn. prochie. Aldus gecaerteert en gefigureert in der manieren, voorschreven door mij oudt Geswoornen en geadmitteerden lantmeter, prijser ende costumier, residerende binnen de prochie van Deftinge, mij voersonden desen, 11 juny 1783. J. Baptiste Minnaert.
(11) *A.R.A., o.c.,* nr. 423.
(12) Ibidem.

voldoende ver te horen. De omwonenden van de priorij, gesteund door de Sint-Maartensabdij die geen bijkomende kosten wou doen, waren echter van een andere mening. Het bekvechten ging zo ver dat Maroux, raadsheer en procureur-generaal van Vlaanderen, op 9 november 1784 naar Sint-Martens-Lierde kwam om er een algemene vergadering over het twistpunt te beleggen. De notabelen stemden allemaal eensgezind voor het kleine kartuizerklokje als *"thiendeklocke"* en zo konden op 18 april 1785 de gebouwen definitief toegewezen worden aan de Sint-Maartensabdij.

Deze verandering was niet helemaal naar de zin van Jan De Coster, koster en schoolmeester van Sint-Martens-Lierde (13). Om zijn functies naar behoren te kunnen vervullen, was het volgens hem noodzakelijk dat hij een woning kreeg aangeboden in de buurt van de nieuwe parochiekerk. De Portemont stelde aan de Heren van de Religiekas voor om hem enkele gebouwen die aan de kerk paalden, toe te wijzen. In drie vroegere kapellen en een deel van de kloostergang konden namelijk gemakkelijk klassen en een woonhuis ingericht worden. De Religiekas vroeg echter eerst om een onderzoek in te stellen naar de noodzaak van de verhuis en om financiële hulp van derden. Op de eerste vraag antwoordde De Portemont dat de officiële kosterswoning *"une petite baraque de bois et terre, couverte de paille, mal entretenu, située sur au chemin de Martens Lierde à St. Jean Hemelveirdegem dont le terrain est grand 13 verges et pourait être vendus à 70 florins"*. Er hoorde ook nog een derde van een bos op het grondgebied van Hemelveerdegem bij. De koster zelf woonde echter in een ander huis dichter bij de kerk terwijl hij zijn ambtswoning verhuurde aan *"une devote"*. De personen die de beheerder aansprak om bij te dragen in de kosten van de verhuis, gingen niet akkoord. De heer van Sint-Martens-Lierde beweerde dat hij wel de kosterschoolmeester mocht aanstellen maar hem niet hoefde te betalen. Hij schreef op 14 juni 1785 dat hij *"geregtigt is tot de collatie der costerye ende schole binnen het voorseyde Maertenslierde maer geensints tot de thiende aldaer, uyt dewelke notoirlijk moet betaelt worden des costers competentie ofte huysinge"*. De Sint-Maartensabdij voelde zich als tiendehouder ook niet geroepen om de koster van een nieuwe woning te voorzien. Sinds acht jaar kreeg hij immers 28 fl. in plaats van de vroegere 18 en dat moest voldoende zijn. Zij wilde wel als blijk van dankbaarheid voor het

(13) Ibidem.

verkrijgen van het hoofdaltaar en voor de bevredigende oplossing in verband met de toren, 300 fl. in de Religiekas storten. Op 5 augustus 1785 besloten de heren van de Religiekas om de opbrengst van deze 300 fl. ieder jaar in de vorm van een verblijfsvergoeding aan de koster uit te betalen. Wou deze toch een nieuwe woning, dan moest hij er maar één kopen.

De rest van het complex werd in verschillende "loten" opgedeeld en op 16 oktober en 20 november 1786 in het openbaar verkocht. Het resultaat was nogal teleurstellend. Een aantal stukken werden wel aan iemand toegewezen maar een vijftal loten konden niet van de hand gedaan worden. Zodoende werd de hele verkoop opgeschort. Begin 1787 ondernam De Portemont een nieuwe poging. Op 13 februari van dat jaar stuurde hij de volgende lijst naar de Religiekas":
Aperçu de l'apretiation (sic)des batimens et enclos du couvent suprimé des chartreux à bois St. Martin, ainsi que de l'apprétiation d'iceux faite à cet effet. (14)

Marchés	Totaux des prix de la vente, ainsi que des derniers offres	
1	1800 fl.	
2	916 fl.	
3	533 fl.	
4	787 fl.	
5	632 fl.	
6	748 fl.	
7	780 fl.	
8	694 fl.	
9	712 fl.	
10	560 fl.	
11	1500 fl.	Bod van J. Jacquemyn;. 1760 fl. (geen borg)Daarom: Bod van Antoine De Smet: 1764 fl.
12	1800 fl.	Bod van Petrus De Pestere: 1816 fl. (borg: J. De coster)
13	1400 fl.	Bod van N. van Der Beken: 1400 fl. (borg: Josephus van Der Beken)
14	3500 fl.	+ 611 fl. voor de tuin Bod van J. De Wolf:
15	2800 fl.	+ 627 fl. voor de tuin 3000 fl. en 2600 fl.

Uit deze tabel kan men aflezen dat de eerste tien loten definitief toegewezen waren en dat er geen nieuwe kopers opdaagden. Voor het veertiende en vijftiende lot werd er geen nieuw bod gedaan zodat alleen het veel te lage bod van J. De Wolf in aanmerking kwam. Voor het dertiende stuk hernieuwde de vroegere bieder zijn voorstel. In het twaalfde lot waren verscheidene personen geïnteresseerd maar het voorstel van Petrus De Pestere was het

(14) A.R.A., *Koninklijke Regeringsraad,* nr. 1451.

beste. Voor de elfde koop was J. Jacquemyn de hoogste bieder maar omdat hij geen borg kon geven werd aan de tweede liefhebber, Antoine De Smet, gevraagd om zijn bod iets te verhogen zodat hij als eventuele koper kon voorgesteld worden. De Portemont zelf adviseerde om de zaak nog een beetje uit te stellen en de hele verkoop nog eens over te doen op het moment dat de watermolen zou verkocht worden, want die zou meer gegadigden trekken. Blijkbaar ging men in Brussel daarmee akkoord want pas in 1788 werd er weer een openbare verkoop gehouden.

Op de verkoopsaffiche stond toen naast de 15 loten, ook de tiende van de heerlijkheid Moenebroek, een aantal cijnzen op verschillende terreinen, van een ruïne van een huis en een watermolen gelegen aan de beek tussen Deftinge en Sint-Martens-Lierde (15). Volgens de beschrijving waren het woonhuis en de molen, uit steen en met stro bedekt, dringend aan herstelling toe. Een kleine schuur en een stal, reeds bedekt met pannen, waren pas nieuw. Ditmaal schreef De Portemont dat men de zaak niet langer meer mocht laten aanslepen. In de eerste plaats omdat er sleet begon te komen op de leegstaande gebouwen zodat reparaties zich opdrongen. En in de tweede plaats omdat meerdere mensen die een lot toegewezen kregen hun interesse verloren na al die jaren. Blijkbaar kwam er toen toch wat schot in de zaak want begin 1789 meldde De Portemont aan de kopers van de eerste tien loten dat de keizer hun bod goedgekeurd had zodat alles kon afgehandeld worden. Op 26 juni 1789 schreef hij echter naar de Religiekas dat drie van de tien kopers weigerden om hun vroegere beloften na te komen, zogezegd omdat ze geen geld meer hadden of omdat ze reeds iets anders verworven hadden. Hij meende hen wel te kunnen verplichten omdat er geen termijn in verband met de beschikbaarstelling van de goederen was afgesproken maar hij maande de regering nogmaals aan om zo vlug mogelijk tot de verkoop van de resterende gebouwen over te gaan. Het klimaat verslechterde trouwens ook nog. Hij schreef letterlijk: *"Dans cet état des choses survint malheureusement l'époque ou des personnes malintentionées par discours et ouvrages séditieux repandoient par tout des odieux soupçons sur l'établissement général, et firent de plus en plus naître des sinistres impressions et defiances parmi le peuple et la paroisse de Lierde St. Martin n'en fit pas l'exempte"* (16). Op 23 juli 1789 insisteerde hij nog eens om de verkoop van de resterende gebouwen te mogen afhandelen zelfs als ze niet datgene opbrachten wat ze waard waren. Hij meldde ook dat alleen

(15) A.R.A., *o.c.*, nr. 1565.
(16) A.R.A., *o.c.*, nr. 1451.

de kopers van het eerste, tweede, vierde en negende lot nog bereid waren om hun overeenkomst na te leven. De kopers van het vijfde en het zesde lot *"refusoient absolument de se tenir à leurs offres"* en de anderen verzochten vriendelijk om ervan ontlast te worden. Hoe het verder afliep met deze zaak is nog niet onderzocht, maar waarschijnlijk veranderde heel veel toen de Fransen hier binnenvielen en alle kerkelijke goederen als zwart goed verkochten.

Als beheerder moest De Portemont niet alleen instaan voor de verkoop van het kloostercomplex maar had hij ook de zorg voor de landerijen die aan de opgeheven priorij toebehoord hadden. Hoewel Sint-Maartens-Bos maar een kleine gemeenschap was, had ze toch onder andere bezittingen in Sint-Martens-Lierde, Sint-Maria-Oudenhove (het hof te Nieuwpoort), Sint-Maria-Lierde, Erwetegem, Zegelsem, Ophasselt, Moerbeke, Boelare en Smeerebbe (17). Akkers en weiden werden verkocht of opnieuw verpacht wanneer de termijn van het pachtcontract verviel. Een bepaalde aankondiging van een verpachting luidde als volgt: *"Men laet eeniegelijk weten dat men op maendag naestkommende wesende 15en deser loopende maent december ten een uren naer middag tot Geraertsberge in de herberge De Klocke publiquelijk ende aende meesbiedende sal verpachten de volgende goederen der gewesen Chartreuse ten Bossche:* (18)

Koop	Aard	Ligging	Pachtsom (19)	Toegewezen aan:
1	bouwland	Sint-Maria-Oudenhove	5.1.0	François Coppens
2	bouwland + bos + weiden	Sint-Maria-Oudenhove	184.10.0	Piere Verlinden
3	weiden + bouwland	Sint-Maria-Oudenhove	52.6.8	Jacques Coppens
4	bouwland	Sint-Martens-Lierde	16.15.0	Martin De Poorter
5	bouwland	Sint-Martens-Lierde	25.0.0	Pierre van den Berghe
6	bouwland	Sint-Martens-Lierde	20.12.6	Jaques Colbrand
7	weiden + bouwland	Erwetegem	19.13.4	Jean Baptiste Beirens
8	bouwland	Erwetegem	19.19.2	Jean Baptiste D'Hocker
9	bouwland + weide	Ophasselt	136.14.2	Jean Baptiste Van Lil
10	bouwland	Ophasselt	78.1.8	Jean Robinon
11	bouwland	Sint-Martens-Lierde	7.12.6	Jacques de Tant
12	bouwland + weide	Michelbeke	51.9.2	Jean Baptiste Vermeulen
13	"partie ozieres"	Boelare	53.9.2	Jean Baptiste Saligo
14	bouwland + weide	Smeerebbe	522.4.5	Henri Van Crombrugge
15	hoeve + land + weide	Sint-Maria-Oudenhove	853.13.4	Charles De Smet

(17) Deze lijst is niet volledig. Verder onderzoek is nodig om precies de bezittingen van Sint-Maartens-Bos te kunnen aanduiden.
A.R.A., *Religiekas, nr. 210.*

(18) *A.R.A., Koninklijke Regeringsraad,* nr. 1451.

In kolom vier wordt de pachtsom vermeld die door de persoon in kolom vijf zou betaald worden als de keizer de toestemming gaf om de transactie te laten doorgaan.

Met de verwerking van de kostbare voorwerpen uit de priorij had De Portemont niet zoveel moeilijkheden als met de verkoop van de gebouwen. Kort na de sluiting werd de inventaris opgemaakt van alle waardevolle houten, koperen, tinnen en zilveren voorwerpen alsook van het linnen, de boeken en de schilderijen. Tot de voornaamste kerkschatten behoorden zes eikehouten lessenaars waarvan één verguld, zeven vergulde en twee beschilderde houten altaarkruisbeelden, twaalf grote, veertien middelmatige en acht kleine koperen altaarkandelaars, twee vergulde houten piramides die dienst deden als reliekhouders, één kleine en twee grote koperen wijwatervaten, acht kleine koperen bellen, één koperen oliekruik plus schaal, tien paar veel gebruikte misampullen, vier zilveren kandelaars en twee verzilverde reliekhouders (20). In vergelijking met de schatten die in sommige abdijen te vinden waren, was dat niet zoveel zaaks. Sint-Maartens-Bos hoorde blijkbaar thuis in de categorie van de armste huizen. Massief goud of zilver was er immers niet of zeer weinig aanwezig. Op 2 mei 1783 werd de beheerder reeds gemaand om al het edel metaal naar Maquart, beheerder van de Munt te Brussel, te sturen. Kruisbeelden en reliekschrijnen kwamen echter niet in aanmerking, tenzij ze uit massief goud of zilver waren. Dan mocht de geestelijkheid er wel de relikwie uithalen vooraleer ze te versturen. Het lijnwaad van de kerk, dat volgens de inventaris van zeer slechte kwaliteit was, werd in twee categorieën verdeeld (21). Het beste werd op 24 april 1784 voor 1666 gulden en twee stuivers verkocht. Het slechtste linnen werd aan de pastoor van Schendelbeke geschonken. De meubels werden op 30 juni 1783 voor 5831 gulden en één denier van de hand gedaan.

De rijke bibliotheek van Sint-Maartens-Bos die in 1783 ongeveer 2000 boeken telde, werd volledig geplunderd. De Oostenrijkers beschouwden de boeken immers als het minst waardevolle bezit van een klooster, zeker van een kartuizerpriorij. Minachtend schreef iemand de richtlijnen voor de beheerders dat de kartuizers *"ne s' appliquant gueres qu'à la méditation mistique et à la culture des fleurs ou des fruits"*, geen grote literatuur in huis konden hebben (22). Dit was nochtans niet het geval. Uit de inventaris blijkt

(19) De gebruikte munteenheid was de Brabantse gulden.
(20) A.R.A., *Religiekas, nr. 55 en nr. 69.*
(21) A.R.A., *o.c.*, nr. 55.
(22) A.R.A., *o.c.*, nr. 68.

dat het voor het grootste gedeelte theologische werken waren. Het zou ons echter te ver leiden om ze allemaal op te noemen. Vandaar een paar voorbeelden: de bijbel in verschillende talen, de kerkvaders (Athanasius de Grote, Basilius, Johannes Christostomos, Augustinus, Gregorius de Grote), middeleeuwse auteurs (Beda, Bernardus van Clairvaux, Anselmus van Cantenbury, Thomas a Kempis, Thomas van Aquino), auteurs uit de zeventiende en achttiende eeuw (Baronius, Bellarminus, Cornelius Jansenius), sermoenen, missalen, enz. Ook geschied- en juridische werken, een tiental grammatica's en enkele woordenboeken ontbraken niet op de plank: Demosthenes, Aristoteles, Ovidius, Cicero, Euclides, Descartes, Erasmus, Hugo Grotius, Guicciardini, Justus Lipsius, Sanderus, enz. En natuurlijk niet te vergeten een boek over tuinbouw. De kartuizers waren zelfs geabonneerd op kranten wat gezien hun leefgewoonten erg verwonderlijk is (bijvoorbeeld Mercure de France) (23). Begin 1784 kreeg De Portemont het bevel om al de belangrijke werken naar de Religiekas te sturen. Later kwamen die in handen van de Brusselse boekhandel Emmens en raakten verspreid. De rest mocht ter plaatse per opbod verkocht worden. En waartoe konden dikke boeken beter dienen dan om de haard aan te steken? In die periode zal menig gezin zich letterlijk aan Erasmus of Cicero gewarmd hebben. Gelukkig bleef één enkel exemplaar soms gespaard en doorstond de tand des tijds.

De in Sint-Maartens-Bos aanwezige schilderijen (125 in totaal) werden op 15 oktober 1784 ter plaatse gekeurd door een commissie bestaande uit de officiaal D'Angoisse, de griffier van de Kamer te Ukkel, de Bosschaert, die naar eigen zeggen een kunstkenner was, en de Brusselse kunstschilder Lens die uit hoofde van zijn beroep er wel iets moest van af weten (24). Kunstzinnigheid was echter geen conditio sine que non om de doeken te beoordelen. De meest cruciale vraag voor de Oostenrijkers was immers hoeveel een schilderij kon opbrengen. In de richtlijnen voor het onderzoeksteam staat letterlijk: *"l'objet de cette visiste étant de constater le mérite des tableaux et autant que possible par approximation"*. Men schreef ook reeds dat de prijs van een doek niet alleen afhing van het feit of het goed geschilderd was. De intrinsieke waarde was moeilijk te bepalen omdat die beïnvloed werd door de mode van het ogenblik, door de reputatie van de

(23) A.R.A., *o.c.*, nr. 55 en DE GRAUWE (J.), *Histoire de la chartreuse du Val-Royal à Gand et de la chartreuse du Bois-Saint-Martin à Lierde-Saint-Martin, (Analecta cartusiana)*, Salzburg, 1974, p. 139-143.

(24) A.R.A., *o.c.*, nr. 68.

schilder, door de concurrentie, door de wil om iets te bezitten en door de gevoelswaarde dat iets heeft voor iemand. Principes die toen reeds geldig waren en nu zeker van toepassing zijn op de kunstmarkt.

Deze commissie koos vier schilderijen uit die voor de keizerlijke galerij te Wenen gereserveerd werden (25). Het waren:

1) Een goed bewaard houten paneel van een zekere Pepin, dat de ontrouwe knecht voorstelde. De commissieleden schatten het schilderij op 10 fl. en kozen het voor de expressieve figuren en de stijl.
2) Het beleg van en de aanval op een stad, een doek van Petri dat werd uitverkoren omdat het zeer nauwkeurig geschilderd was. Omwille van de slechte staat werd het op 10 fl. geschat.
3) Landschap met figuren voorstellend het vertrek van de jacht, van de hand van Blommaert. *"Ce tableau est d'un joli effet, les figures et les chevaux sont touchés avec esprit et d'une couleur très fraiche. Le paysage a poussé au noir"*, luidde het oordeel. En omdat het redelijk bewaard gebleven was, dachten ze dat het 20 fl. waard was.
4) De heilige Maagd met het Kindje, dat een bloemenkroon aan de heiligen Catharina en Barbara aanbiedt. Het schilderij op doek dat toegeschreven werd aan G. De Craeyer hing boven een altaar. Het was wel mooi van kleur maar het bevond zich in een zeer slechte staat. Ondanks de bekende schilder werd de waarde toch maar op 30 fl. geschat.

In hun eindrapport schreven de commissieleden dat *"les Chartreux au Bois St. Martin près de Grammont ont donné quatre tableaux qui ont été emballés et confiés à l'administrateur. Le comité décidera de leur destination ulterieure, soit pour Gand ou pour Bruxelles, ce ne sont point des tableaux de grand prix"* (26). En inderdaad, uit de rekeningen van D'Angoisse blijkt dat een schrijnwerker uit Sint-Martens-Lierde belast werd met het maken van een kist voor de vier stukken, wat hem vier florijnen en 13 stuivers opbracht. Twee andere inwoners verdienden elke een florijn om de vier schilderijen vanuit de priorij naar Geraardsbergen te brengen. Op een dag kreeg De Portemont een brief waarin hij werd aangemaand om de kist naar het adres van advocaat Evenepoel te Brussel te sturen *"en la première occasion d'une voiture couverte, diligence ou autre"*. De rest mocht hij zelf verkopen nadat hij dit via affiches in Geraardsbergen, Aalst, Ninove en omgeving bekend gemaakt had.

(25) Ibidem.
(26) A.R.A., *o.c.*, nr. 68. Document daterend van 31 oktober 1784.

Uit de inventaris blijkt dat het vooral religieuze taferelen waren waarvan de schilder meestal niet gekend was zoals "Christus in de tuin", "Sint Franciscus in gebed" of "Sint Bruno voor een kruis in de woestijn" (27). Enkele doeken werden wel aan iemand toegeschreven: "De doornenkroning van Christus" door een zekere D'Haese of "Christus die zijn kruis draagt" van Tassart, maar dan nog is het niet gemakkelijk om hen te identificeren. Ook wereldlijke taferelen werden opgehangen zoals een stilleven met een pot bloemen en enkele landschappen van onder andere Immenraedt. Aangezien de meeste beschrijvingen zo vaag zijn is het nu nog moeilijk te achterhalen waar de schilderijen terecht gekomen zijn. De vier voorbehouden werken maakten hierop een uitzondering. Zij geraakten wel in Brussel maar niet in Wenen. Waarschijnlijk bleken ze uiteindelijk niet waardevol genoeg. Ze werden in Brussel voor 59 fl. van de hand gedaan (28). De Blommaert en de Petri brachten respectievelijk 21 fl. en 19 fl. op. Het doek van De Craeyer ging voor 15 fl. van de hand. Het vierde paneel, aangeduid als antiek van een onbekende meester, leverde slechts 4 fl. op. Dit was dus wel een streep door de rekening van de Kas van Religie.

Ook de gebruiksvoorwerpen die in de priorij aanwezig waren, ontsnapten niet aan de opruimwoede van de Oostenrijkers. In de *Gentsche Gazette* van 20 juni 1783 werd het volgende aangekondigd:

Men laet eeniegelijk weten dat men op den 5den july (1783) ten 8 uren voor en ten een uren naer middag openbaerlijk aan de meest biedende verkoopen sal de garzingen staende op 785 roeden meersch gelegen binnen de prochien van Sint-Martens-Lierde en Marie-Oudenhove, alsook de toemaat van diere en garzingen van den pandhof van het gesupprimeerd clooster der Chartreusen ten Bossche binnen het voorzeyd Sint-Martens-Lierde bij Geraertsberge, mitsgaders verscheide vruchten te velde als klavers, haver, boonen staende op 12 bunderen 1 dagwand 99 en een half land binnen de prochie van Sint-Martens-Lierde, gecompeteerd hebbende aen voorzeyd gesupprimeerd clooster der Chartreusen; de verhoogingen en den overslag gebeuren te velde en in de meerschen, en men sal de verkoopingen beginnen met de klaveren staende tegen hetselve clooster. Voorders sal men op den 7den july ook ten 8 uren voor en ten één ure naer middag openbaerlijk

(27) A.R.A., *o.c.*, nr. 69. *Liste des tableaux des chartreux du Bois Saint-Martin près de Grammont formée sur l'inventaire avec désignation des endroits respectifs ou ils se trouvent et du sujet qu'ils représente* (7 mei 1783 - De Portemont).

aen de meest biedende op het nederhof van het gesupprimeerd clooster verkoopen 4 peirden waervan er 2 koetse of te voitur peirden zijn met een berline alsmede de karren, ploegen, egden, eene kwantiteit ongedorschene en gedorschene granen, hooi, strooi, brandhout en menigvuldige kiekens, emmers en generaelijk al het gene gediend heeht tot de pachterijen van het voorschreve clooster, met al den halm van de smisse en eenen schoonen steenoven paŕ duyst, alles op conditien in beide de voorseyde verkoopingen voor te lezen (29).

Deze verkoop die op 31 juli hernomen werd, bracht 1550 gulden, 8 stuivers en 9 denieren op.

Op 19 oktober 1785 kwam uit Brussel het bevel om de beiaard met 24 klokjes, die zich in een aparte toren aan de noordkant van de huidige kerk èn in de oostelijke hoek van de voorgevel bevond, te verkopen. Op 15 december van dat jaar verscheen het volgende bericht in de *Gentsche Gazette: Dat er vanwegen den Administrateur der goederen van het gesupprimeerd clooster der Chartreusen van Sint-Maartens-Bossche nevens de stad Geraardsbergen, op Dinsdag den 20 December ten 10 uren voormiddag binnen het voorseyd gewezen clooster op agreatie van de Edele Heren van het comité der religiekasse te Brussel, publiquelijk sal verkocht worden een uurwerk met trommel en beiaard van 24 klokken en verdere toebehoorten* (30). Ook *"eenen vloer geleid met marberen steenen alsmede eenige voordere nog resteerende effecten"* werden te koop gesteld. Op 20 november 1786 kocht A.J. Gouman al het lood van de priorij op. En zelfs de vis uit de vijvers die aan de kartuizers toebehoord hadden, moest er op een bepaald moment aan geloven. Gedurende enkele dagen werd hij openbaar verkocht zodat de vijvers nadien konden gevuld worden en als bouwland verkocht.

In 1790 stierf Jozef II. Op dat moment waren zeker nog niet alle goederen van Sint-Maartens-Bos verkocht en was de eindafrekening nog niet gemaakt. Toch kunnen we uit het voorgaande voorzichtig concluderen dat het resultaat van de gehele operatie niet al te gunstig moet geweest zijn. Onze voorvaderen waren blijkbaar niet zo vlug om door de Staat geconfisceerde kerkelijke

(29) DE VOS (C.) & SCHAUBROECK (W.), *De kartuizers in Sint-Martens-Lierde. Waarheid en fictie.* Lierde, 1987, p. 33.

(30) Deze toren is goed te zien op het schilderij dat rond 1880 door een zekere Vandenbossche geschilderd werd en dat in de pastorie van Sint-Martens-Lierde hangt. Een foto daarvan is gepubliceerd in het in voetnoot 29 vermelde werk op pagina 42.

bezittingen te verwerven zodat veel voor een appel en een ei van de hand moest gedaan worden. Zijn opvolger Leopold, die gematigder was, stemde in met de oprichting van een commissie die zich over het lot van de opgeheven kloosters moest buigen. Toen de Fransen het hier voor voor het zeggen kregen, was er van een heropleving helemaal geen sprake meer. Ook nadien faalden de kartuizers om nog een stichting in het leven te roepen. En zo bleef de priorijpoort voor altijd gesloten...

Carine De Vos
Rode Kruisstraat 19
9400 Ninove

Erratum nr. 2-3, 1989:

p. 110 lees niet "sur" violence maar "que" violence
p. 111 lees niet "Humanistische" maar "Humoristische"

DE GERAARDSBERGSE ST.-ADRIAANS-ABDIJ STUURT ZIJN NOVICEN WEL NAAR HET SEMINARIE GENERAAL (1787) *

G. VAN BOCKSTAELE

Naar het model van wat reeds in de erflanden en te Pavia gebeurde, moest in een Seminarie Generaal de seculiere en reguliere clerus voor het hele land worden gevormd in een volstrekte uniformiteit en volgens de normen van het jozefistische herdersideaal: vrij van ultramontaanse vooroordelen, ruimdenkend, verdraagzaam en wars van elke scholastieke vitterij, een voorbeeld van actieve christelijke caritas, vol toewijding voor het openbaar nut.

De oprichting van het Seminarie werd meegedeeld op 16 oktober 1786. De bisschoppelijke seminaries en de vorming in de kloosters werden opgeheven. Alle kandidaten voor het priesterschap zouden theologie gaan studeren te Leuven. Onder druk van de geestelijkheid en vooral van kardinaal J.H. Franckenberg werd het Seminarie Generaal tijdelijk gesloten en op 15 januari 1788 terug geopend. Ook nu zou het aantal studenten gering zijn: na één jaar slechts een honderdtal. Nochtans blijkt uit een rapport van mei 1788 dat er 244 theologiestudenten waren ingeschreven: 153 seculiere en 91 reguliere. Alle bisdommen, behalve dat van Mechelen - waar ook het Land van Aalst toe behoorde - hadden seminaristen gestuurd. Enkele kloosterorden namen eenzelfde houding als de kardinaal aan: zowel de dominikanen, de cisterciënsers als de miniemen stuurden geen novicen met als argument dat ze allen hun theologiestudies beëindigd hadden.

Daarentegen gingen volgende orden wel in op de vraag van keizer Jozef II: de benedictijnen [25], de augustijnen [25], de premonstratenzers [30], de recolletten [2] en de capucienen [9], in totaal 91 novicen.

Weinig kandidaten kwamen uit het Land van Aalst. Bij de Capucienen waren het Pierre-Jean van Cromphout uit Haaltert en Pierre-Frans Van Nieuwenhove uit Denderleeuw. Bij de premonstratenzers stuurden de abdijen Averbode [7], Tongerlo[11], Heylissem [7] en Park [7] - maar niet de abdij van Ninove - veel studenten. Tenslotte was de St.-Adriaansabdij te Geraardsbergen één van de zeven benedictijnse abdijen die novicen naar Leuven zonden. De

andere abdijen waren: St.-Jans-berg (Ieper) [3], Doornik [4], St.-Ghislain [7], St.-Denis-en-Broqueroie [1], St.-Gérard [2] en Echternach [4].

In afwachting dat men te Geraardsbergen na het overlijden van Robertus van Adorp (22 november 1786), tot de abtsverkiezing zou overgaan, bestuurde prior Ghislenus van Havermaet de abdij. Bij die verkiezingen in maart 1788 kreeg de prior de meeste stemmen achter zijn naam. Het zou echter nog tot de 25ste juli van hetzelfde jaar duren vooraleer keizer Jozef II hem tot abt benoemde.

Precies in die tussentijd (maart-juli) stuurde Ghislenus van Havermaet vier novicen naar het Seminarie Generaal te Leuven. Het waren: Adrianus Bartau (°. Halle, 28 oktober 1762), Gregorius Ottoy (° Haaltert, 11 augustus 1764), Bernardus van Aelbrouck (° Vlierzele, einde mei 1761) en Eugenius de Schamphelere (° Zottegem of Munkzwalm, 13 november 1766). Allen volgden er het tweede jaar theologie.

Aangezien op dat ogenblik het verzet tegen het Seminarie Generaal en de nieuwe studenten vrij groot was, bleef de prior voorlopig te Leuven om zijn novicen te beschermen. Nochtans kon hij niet verhinderen dat één van hen nl. Gregorius Ottoy, onder druk van de rellen het Seminarie Generaal verliet. De drie andere bleven er tot aan de Brabantse Omwenteling (einde 1789) de cursussen volgen. Veiligheidshalve werden ze naar het Leuvense St.-Annacollege overgebracht waar overigens weldra hun novicenmeester, Romanus Bataille voor de nodige zorgen en bewaking instond.

Begin 1789 kon Ghislenus van Havermaet, die intussen tot abt benoemd was, meedelen dat hij reeds zeven novicen in zijn abdij had opgenomen. Twee ervan hadden hun theologische studies in het Mechelse seminarie beëindigd. Twee andere waren tijdelijk in Leuven geweest, maar onder druk van de omstandigheden naar hun abdij teruggekeerd; na hun professie gingen ze drie à vier maanden later terug naar Leuven, waar ze de drie andere novicen vervoegden.

De St.-Adriaansabdij was dus blijkbaar de enige abdij in het Land van Aalst en één van de weinige kloosters in het graafschap Vlaanderen, die de politiek van Jozef II toepaste en novicen naar Leuven stuurde. Overigens is het aantal novicen dat in de abdij toetrad vrij hoog te noemen als men weet dat er toen 20 monniken aanwezig waren. Een op vier was een novice!

Ghislenus van Havermaet die men kan verwijten dat hij de kerkpolitiek van keizer Jozef II volgde om zeker te zijn van zijn abtsbenoeming, heeft alle verzet van zijn collega's en van sommige van zijn monniken getrotseerd en is consequent die politiek blijven volgen. Die keizersgezinde houding zal uiteindelijk leiden tot zijn mislukte aanhouding en weldra tot zijn vlucht naar het Duitse Rijk (einde 1789).

* Dit artikel steunt op:
ROGIERS (J.). *Kerk en Staat in de Oostenrijkse Nederlanden.* In: *De Algemene Geschiedenis der Nederlanden,* dl. 9, Bussum, 1980, p. 371-372 en BRUSSEL, *Algemeen Rijksarchief, Algemene Regeringsraad,* nr. 2245, 2246 en 2249. Zie ook: *Brabant in Revolutie, 1787-1801,* Catalogus, Leuven K.U.L., 1988.

Op 3 juni 1772 tekent landmeter Jan-Baptiste Vander Massen een kaart van Steenhuize en Sint-Lievens-Esse naar aanleiding van de oprichting van een nieuwe windmolen te Steenhuize.
In een vrij betrouwbare weergave tekent hij de kerk van Sint-Lievens-Esse met uitspringende dwarsbeuken en een vieringtoren. De kerk is noordoost georiënteerd *(Algemeen Rijksarchief Brussel, Kaarten en Plannen in handschrift, 1325).*

DE IJZEREN BRUG VAN POLLARE.

D. VAN DE PERRE

1. Situering

Op 16 juli 1987 werd de ijzeren voetgangersbrug van Pollare definitief als monument beschermd (1).
De brug die thans eigendom van de Stad Ninove is, ligt over de Dender en maakt de verbinding tussen de Schuitstraat te Pollare en de Rietstraat te Appelterre-Eichem.
Op het grondgebied van Pollare lag naast de brug de onlangs afgebroken, maar eertijds wijdvermaarde herberg *In de Zwarte Flesch*. Enkele tientallen fietsers en voetgangers gebruiken nog dagelijks de brug om van Pollare de stopplaats Eichem op de spoorweglijn Denderleeuw-Geraardsbergen te bereiken. Maar nu het jaagpad langs de Dender vernieuwd is, ontdekken ook steeds meer toeristische wandelaars en fietsers de brug en nemen ze op in hun fiets- of wandelroute.
Een zinvolle toekomst voor de brug lijkt dus verzekerd.

2. De toestand voor de kanalisatiewerken (1863)

Hoe oud de wegeninfrastructuur aan de brug en het bruggegeven zelf te Pollare zijn, valt niet uit te maken. De oudste vermeldingen van een brug dateren van de 15de eeuw. In 1443 werd de heer van Pollare verplicht de brug te onderhouden (2). Waarschijnlijk lag toen de brug (een houten boogbrugje?) in het verlengde van de Schuitstraat. Vóór de kanalisatiewerken had de Dender evenwel niet het huidige tracé. De Dender vormde een grote S-vormige kronkel.

Beschermd in een van die meanders lag naast de brug de burcht van Pollare. Ook een weide over de Dender hoorde tot het kasteelgoed. Kwam de brug er, nadat er eerst een kasteel was, of werd het kasteel strategisch bij een brug ingeplant? Pollare hoorde in de 12de en 13de eeuw toe aan het Brabantse geslacht *Van Aa*. Dezen bouwden te Pollare een burcht en lieten zich ook *van Pollare* noemen. Het kasteel wordt voor het eerst expliciet vermeld in 1267. In 1450-1451 wordt het kasteel beschreven als een *upperhof sluutende met eender valbrugghen ende tnederhof behuust met duufhuus* (3). Maar volgens Gaillard was in de eerste helft

(1) *Belgisch Staatsblad* van 21 okt. 1987
(2) DE BROUWER (J.). *Geschiedenis en Toponymie van Pollare*. Lede, 1973, p. 6.
(3) IDEM, *o.c.*, p. 2 en 4.

Illustratie 1: *Voetgangersbrug van Pollare.* Beschermd monument sinds 1987.
(Foto Van de Perre Dirk)

van de 16de eeuw het kasteel reeds verwoest en kon men enkel nog de ruïnes ontwaren (4). Verviel na het kasteel ook de brug? Alleszins lag de brug er in 1594 kapot bij. Over het gebruik van de brug werd toen in voorwaardelijke wijze gesproken: *indyen die geraecte gemaect te worden* (5). Is de brug nadien nooit meer hersteld en verviel zo de weg Pollare-Eichem? Op de kaart van J. Horenhaut (1596) komt de weg Pollare-Eichem wel nog voor, maar niet de brug (6). Maar zowel op de Sanderuskaart van Het Land van Aalst (1644) als op de Ferrariskaart (ca. 1771) komt alleen nog de Schuitstraat voor en is de voortzetting van de weg op Appelterres grondgebied niet meer getekend. Ook de Atlas van de Buurtwegen (1843) noteert noch buurt-, noch voetweg op het grondgebied van Appelterre tussen de Dender en de Rietstraat (7).

Zeker is dat er in de 18de eeuw een veer fungeerde. Het Kaartboek van Pollare uit 1762 geeft er een mooie tekening van (8). Was de functie van dat schuit voornamelijk de Pollaarse weiden over de Dender voor mens en vee toegankelijk te houden? Bij het veer lag een herberg *'t Schuyt* genaamd, die na de kanalisatiewerken in *'t Oud Schuit* herdoopt werd en tot W.O. II is blijven bestaan. De burchtmotte zelf, in de 17de en 18de eeuw *den berch* of *triddershof* genaamd, werd met de kanalisatiewerken weggegraven. In de 19de eeuw was ook de naam *Bleekberg* in voege, omdat die weide omringd door het water van de Dender een ideale plaats was om het linnen te bleken, dat hiertoe regelmatig met water diende begoten te worden (9).

De Schuitstraat lijkt dus op de eerste plaats als kasteeldreef gefungeerd te hebben, die de verbinding maakte tussen kerk en burcht. De brug lijkt steeds een eerder beperkte en lokale functie te hebben gehad en lijkt als schakel in een wegverbinding Pollare-Appelterre-Eichem van weinig belang te zijn geweest. Interessant om melden is het gegeven dat er in de 15de eeuw bij de brug ook een kade moet zijn geweest. De stadsrekeningen van Ninove van 1480-1481 vermelden een vracht zavel, die eerst met de kar vanaf de zavelputten van Pollare naar de brug diende te worden gebracht, om daar verscheept te worden naar Ninove (10).

(4) Baron BETHUNE. *Epitaphes et monuments des églises de la Flandre au XVI ieme siècle d'après les manuscrits de C. Gaillard.* Brugge, 1900, p. 91.
(5) Rijksarchief Gent, Fonds Wedergrate, rn. 359.
(6) Parijs, Bibl. Nat., Rés. Gen., AA817.
(7) Ninove, Technische Dienst, *Atlas der Buurtwegen,* Gemeente Appelterre, 1944.
(8) Rijksarchief Gent, Fonds Wedergrate, nr. 663, kaart 8.
(9) DE BROUWER (J.). *o.c.,* p. 1.
(10) Algemeen Rijksarchief Brussel, Rekenkamer, nr. 37142.

3. Van de kanalisatiewerken tot de huidige brug (1863-1912)

Plannen voor de kanalisatie van de Dender waren er reeds onder keizerin Maria Theresia (11). Ze bleven toen in de lade steken. Ze werden in de 19de eeuw heropgenomen in een ambitieus plan om tegelijkertijd te water en via het spoor het Henegouwse industriebekken met Vlaanderen te verbinden. In 1846 werd de *S.A. du chemin de fer et canal de la vallée de la Dendre* opgericht. Uiteindelijk zou men de werken opsplitsen. In 1852 ging de *S.A. du chemin de fer de Dendre-et-Waes et de Bruxelles vers Gand par Alost* van start. Zij kreeg van de staat de concessie om de spoorweg aan te leggen. Het traject Aalst-Geraardsbergen kwam klaar op 1 dec. 1855 (12). De kanalisatiewerken werden niet in concessie gegeven, maar door de staat zelf gerealiseerd en uitgevoerd in de jaren 1863-1867 (13).

Voor Pollare waren de veranderingen groot, zowel landschappelijk, als sociaal-economisch. De middeleeuwse burchtmotte verdween voorgoed uit het dorpsgezicht. De twee meanders aan het schuit werden rechtgetrokken. Daardoor werd de Schuitstraat verlengd en kwam de herberg *'t Schuyt* niet meer aan het water te liggen. Er kwam een nieuwe afspanning bij het water: *In de Zwarte Flesch.* De herberg diende als overnachtingsplaats voor schippers en schiptrekkers en er waren stallingen voor de trekpaarden. Er werd eveneens een kleine loskade aangelegd waar voornamelijk kolen werden aangevoerd. Ook het veer bleef behouden en kende een nieuwe heropbloei. De spoorweg had namelijk het fenomeen van de pendelarbeid - toen naar Wallonië -in het leven geroepen. Vele arbeiders van Pollare dienden de stopplaats van Eichem te bereiken. Het veer was een particuliere dienstverlening en werd uitgebaat door de baas van de Zwarte Flesch. Rond de eeuwwisseling kostte een overzet 2 cent. Het veer was een platte ijzeren bak, die plaats bood aan een tiental personen en aan een kabel het water werd overgetrokken.

(11) Een kaart van Fisco uit 1766 met een ontwerp van kanalisatie van de Dender van Ath tot Dendermonde wordt bewaard in het Algemeen Rijksarchief Brussel; Kaarten en Plans, nr. 1491. Van dit plan is alleen de sectie Wieze-Dendermonde uitgevoerd.

(12) VAN LUL (A.). De eerste spoorweg in het Land van Aalst. In: Het Land van Aalst II (1950), p. 147-158 en VAN LUL (A.). De spoorlijn 's Gravenbrakel - Gent. In: Het Land van Aalst VI (1954), p. 211-227.
MONTEYNE (A.) en DEMOEN (E.). *Architect J.P. Cluysenaar en de spoorlijn Dendre et Waes. Tijdschrift voor de Geschiedenis van Techniek en Industriële Cultuur,* jg. 3, nr. 3-4, p. 3, 4, 7.

(13) De oorspronkelijke 19de-eeuwse kanalisatieplannen bevinden zich in het Rijksarchief Gent, Kaarten en Plans, nrs. 3061 tot 3090.

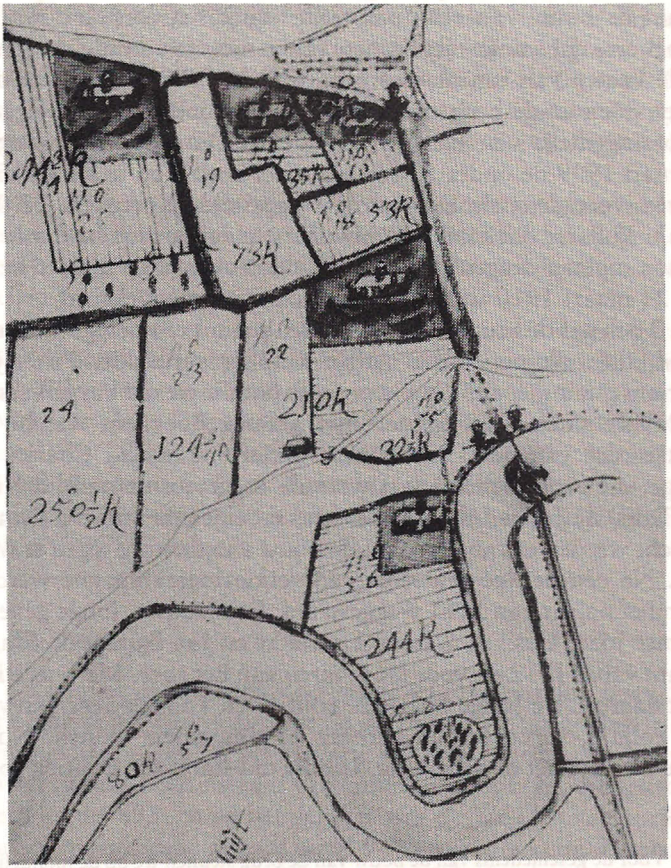

Illustratie 2: *Het veer te Pollare in 1762.*
Landmeter E. Spanoghe maakte deze tekening in het Kaartboek van Pollare (RAG, Wedergrate, nr. 663, kaart 8). In de Denderbocht bemerkt men de begroeide burchtmotte. (Foto Rijksarchief Gent)

4. Hoe de huidige brug er kwam (1905-1913)

Pollare had nood aan een brug (14). De pendelaars, die soms in de duisternis de Dender over moesten, en de reizigers die dikwijls tevergeefs aan de overkant op de veerman stonden te roepen, werden ontevreden. Op de gemeenteraad van 12 maart 1905 kwam de bouw van een "passerelle" voor het eerst ter sprake. Appelterre dat samen met Eichem één gemeente vormde, weigerde in de kosten van een nieuwe brug te delen. Pollare zou het dan alleen doen en de brug volledig op eigen grondgebied aanleggen. Hoofdingenieur van Bruggen en Wegen Dutordoir kreeg op 9 februari 1909 de opdracht een plan met bestek op te stellen. Een ijzeren voetgangersbrugje werd voorgesteld. Kostprijs: 22.000 frank. Pollare, dat toen 823 inwoners telde, zou de helft van de kosten moeten dragen, het Rijk en de Provincie de andere helft. Op 24 maart 1910 werd het plan definitief goedgekeurd.

Toch gaf de brug te Pollare aanleiding tot een hevige politieke strijd, die ook nog jaren nadien families verdeelde. Pieter-Jan Mertens, stammend uit een voorname familie en zelf burgemeester te Pollare sinds 1863 (samen met pastoor Boeykens was hij de boetseerder van het 19de eeuwse Pollare), raadslid Charles de Jonge, die in de Schuitstraat woonde en gemeenteraadslid Vital (of Talis) de Jonge, die veerman was en eigenaar van De Zwarte Flesch, werden er van verdacht de bouw van de brug tegen te werken. Na een heftige gemeenteraadsverkiezingscampagne werden ze in het najaar van 1911 weggestemd. Een nieuwe, jonge generatie met Jozef Cosijns, Kamiel Lauwaert en Jan-Baptist de Fraine kwam vanaf 1912 en voor lange jaren aan het roer. Mertens stierf kort daarop. De Jonge verliet de politiek en Talis de veerman verliet Pollare, verkocht zijn herberg en ging elders wonen. Nooit zette hij een voet over de brug. Uit die tijd stamt een politiek spot-

(14) Voor de geschiedenis van de bouw van de brug steunen we op de mondelinge mededelingen van volgende personen, door ons ondervraagd in 1979:
- Cyriel Van Peteghem (°1894), werkte mee aan de grondwerken van de brug samen met twee andere Pollarenaars Edmond Lauwaert en Frans Dupont.
- Bertine Bulterijst (°1896), echtgenote van Cyriel Van Peteghem.
- Laurent Vanderroost (°1899), volgde als kind de werkzaamheden van dichtbij.
- Victor Lauwaert (°1901), neef van Talis de veerman.
- Emiel Bulterijst (°1902) oud-veldwachter van Pollare.
- Prosper De Jonge (°1906), zoon van het toenmalige raadslid Charles De Jonge.

Ook de gemeenteraadsnotulen van Pollare over de periode 1905-1913 (Stadsarchief Ninove) werden geraadpleegd.

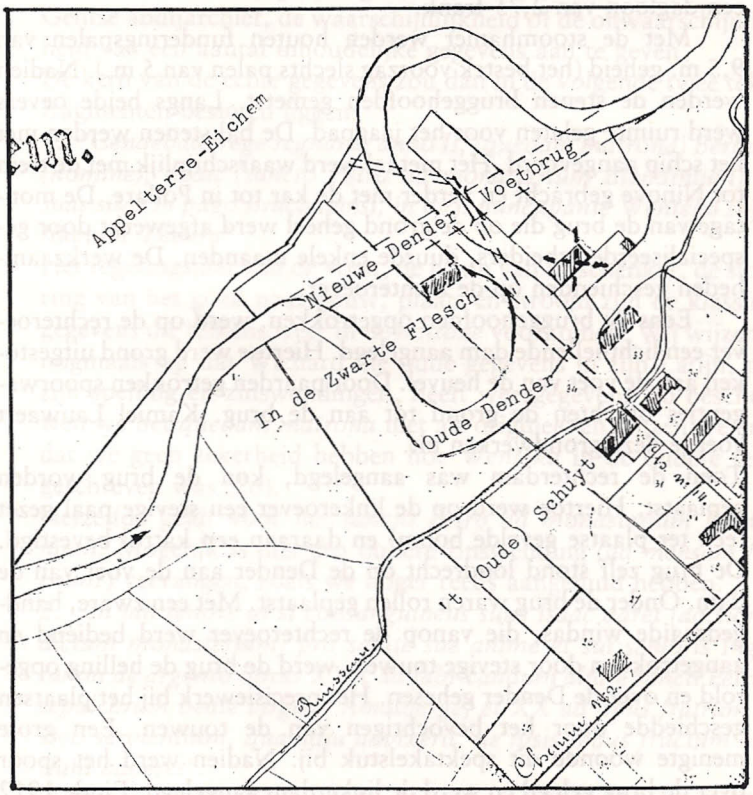

Illustratie 3: *De loop van de Dender aan de Schuitstraat te Pollare vóór de kanalisatiewerken.* De kaart is overgenomen uit de Atlas van de Buurtwegen van 1843 (Technische Dienst Ninove). In stippellijn zijn de veranderingen aangebracht die de kanalisatiewerken ca. 1865 en later meebrachten.

lied, geschreven en gecomponeerd door J.-B. de Fraine die tevens dirigent van de fanfare was. Ouderen kennen dit lied nog. Het lied beschuldigt er Pieter-Jan en Talis van met woorden de brug te wensen, maar in werkelijkheid de mensen reeds tien jaar voor de zot te houden. Het lied eindigt dreigend "gij geeft ons de brug of ge moet er aan en dan zal het gaan" (15).

Het nieuwe bestuur liet in 1912 onmiddellijk de werken aan de brug aanvatten. De Ledebergse aannemer De Cuyper kreeg de werken toegewezen. Drie Pollenaars, onder wie Cyriel Van Peteghem, wiens vader nog meewerkte aan de graafwerken van de nieuwe Denderloop, hielpen mee aan de funderingswerken tegen een dagloon van 2,75 frank.

Met de stoomhamer werden houten funderingspalen van 9,5 m. geheid (het bestek voorzag slechts palen van 5 m.). Nadien werden de stenen bruggehoofden gemetst. Langs beide oevers werd ruimte gelaten voor het jaagpad. De bakstenen werden met het schip aangevoerd. Het metaal werd waarschijnlijk met de trein tot Ninove gebracht en verder met de kar tot in Pollare. De montage van de brug die op de grond geheel werd afgewerkt door gespecialiseerde arbeiders, duurde enkele maanden. De werkzaamheden geschiedden op de rechteroever.

Eens de bruggehoofden opgetrokken, werd op de rechteroever een lichthellende dam aangelegd. Hiertoe werd grond uitgestoken aan de voet van de heuvel. Door paarden getrokken spoorwagentjes brachten de grond tot aan de brug. Kamiel Lauwaert voerde deze grondwerken uit.

Toen de rechterdam was aangelegd, kon de brug worden geplaatst. Hiertoe werd op de linkeroever een stevige paal gezet (een ter plaatse gevelde boom) en daaraan een katrol bevestigd. De brug zelf stond loodrecht op de Dender aan de voet van de dam. Onder de brug waren rollen geplaatst. Met een zware, handgedraaide windas, die vanop de rechteroever werd bediend en aangetrokken door stevige touwen, werd de brug de helling opgerold en over de Dender gehesen. Het precisiewerk bij het plaatsen geschiedde door het bevochtigen van de touwen. Een grote menigte woonde dit spektakelstuk bij. Nadien werd het spoor over de brug gelegd en werd de linkerdam aangelegd. Einde 1912 waren de werken beëindigd en de brug werd getest door er enkele weken lang gietijzeren staven op te leggen. Met een grootse kermis werd de brug begin 1913 in gebruik gesteld. De brug was 's avonds met kaarsjes verlicht. Uiteindelijk kostte de brug

(15) Voor de volledige tekst van het spotlied zie DE BROUWER (J.). *o.c.*, p. 114.

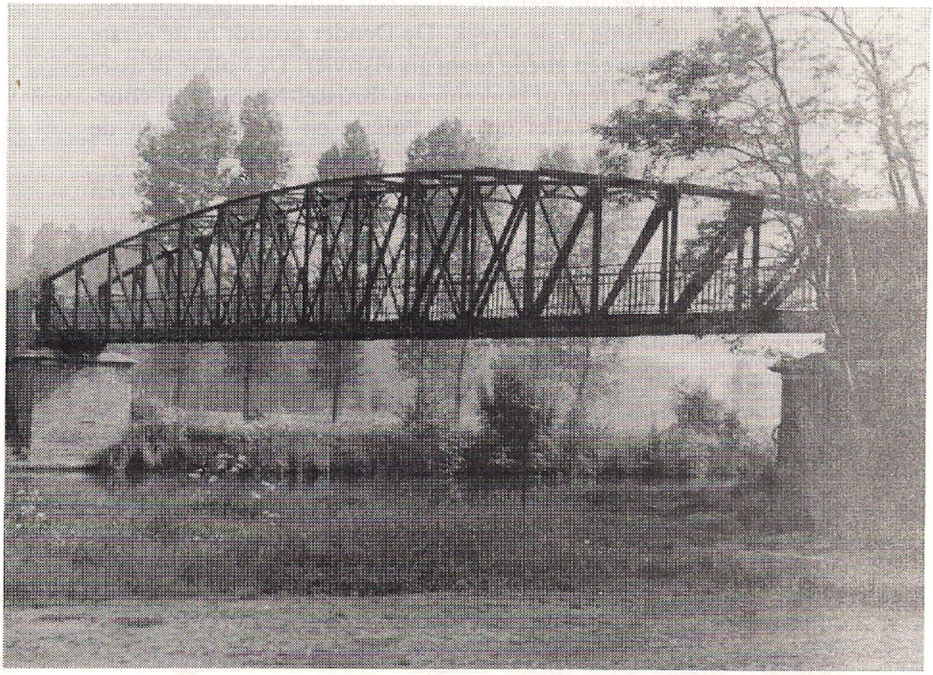

Illustratie 4: *Zicht op de ijzeren voetgangersbrug van Pollare (huidige toestand).*
De brug werd gebouwd in 1912 naar een ontwerp van ir. Dutordoir.
(Foto Van de Perre Dirk)

21.982,48 frank vermeerderd met 10.017,52 onvoorziene uitgaven. Pollare diende 16.400 frank te lenen. Op 29 november 1912 werden de rekeningen goedgekeurd.

5. De brug van 1913 tot heden

De brug kwam ongeschonden uit de Eerste Wereldoorlog. De verwachting van Talis de veerman, dat de brug de dood van de herberg De Zwarte Flesch zou betekenen, kwam bedrogen uit. Tijdens het interbellum werd de brug een aantrekkingspool voor een bloeiend toerisme in de streek. De Dender genoot in de eerste helft van deze eeuw een goede faam als visrivier. De volkse Brusselaar trok er met de trein of boerentram (Brussel-Ninove) bij voorkeur naar de Dendervallei op uit. Pollare en de herberg In de Zwarte Flesch aan de IJzeren Brug waren alom gekend. Deze herberg, die weliswaar sinds 1913 de inkomsten van het veer verloren had en ook wegens de opkomst van de door stoom aangedreven slepers de schiptrekkers zag verdwijnen, kende echter een nieuwe periode van bloei door het visserstoerisme. Tientallen vissers kwamen er op pension en 's zondags waren er wel tot tweehonderd gasten. En ook de Ninovieter kwam graag langs de Dender tot aan de brug gewandeld. Op zomerse dagen gonsde het te Pollare van het volk en de vele herbergen deden goede zaken. Alleen al in de Schuitstraat waren het er vier!

De tweede Wereldoorlog werd de brug bijna fataal. Op zaterdag 18 mei 1940 bliezen terugtrekkende Engelse troepen alle Denderbruggen op, ook die te Pollare. De brug brak in twee ongelijke stukken (aan het vijfde veld, rechterkant). Tijdens de oorlog (1941) werd het langste stuk gerecht en ondersteund door houten pijlers. Dit stuk reikte bijna tot aan de rechteroever. Met boomstammen werd dan de verbinding met het rechterbruggehoofd gemaakt. Het korte stuk liet men afgeknapt liggen. Tot 1948 duurde deze toestand. Toen werd de brug hersteld. Het vernielde veld werd er tussengezet zodat de twee oorspronkelijke stukken aan mekaar kwamen (16). Dit werk werd uitgevoerd zonder dat de brug aan land werd gezet.

Sinds de jaren vijftig werd het stil rond de brug. Pollare dat de brug in eigendom had, liet ze langzaam aan verkommeren. De vervuiling van het Denderwater deed de vissers wegblijven, zodat ook de gouden jaren voor de Zwarte Flesch voorbij waren. Het jaagpad kavelde af, de wandelaars en fietsers bleven weg. Alleen de verbinding met de stopplaats te Eichem bleef nog een zeker belang behouden.

(16) Het herstellingsplan uit 1948 bevindt zich in het Stadsarchief van Ninove.

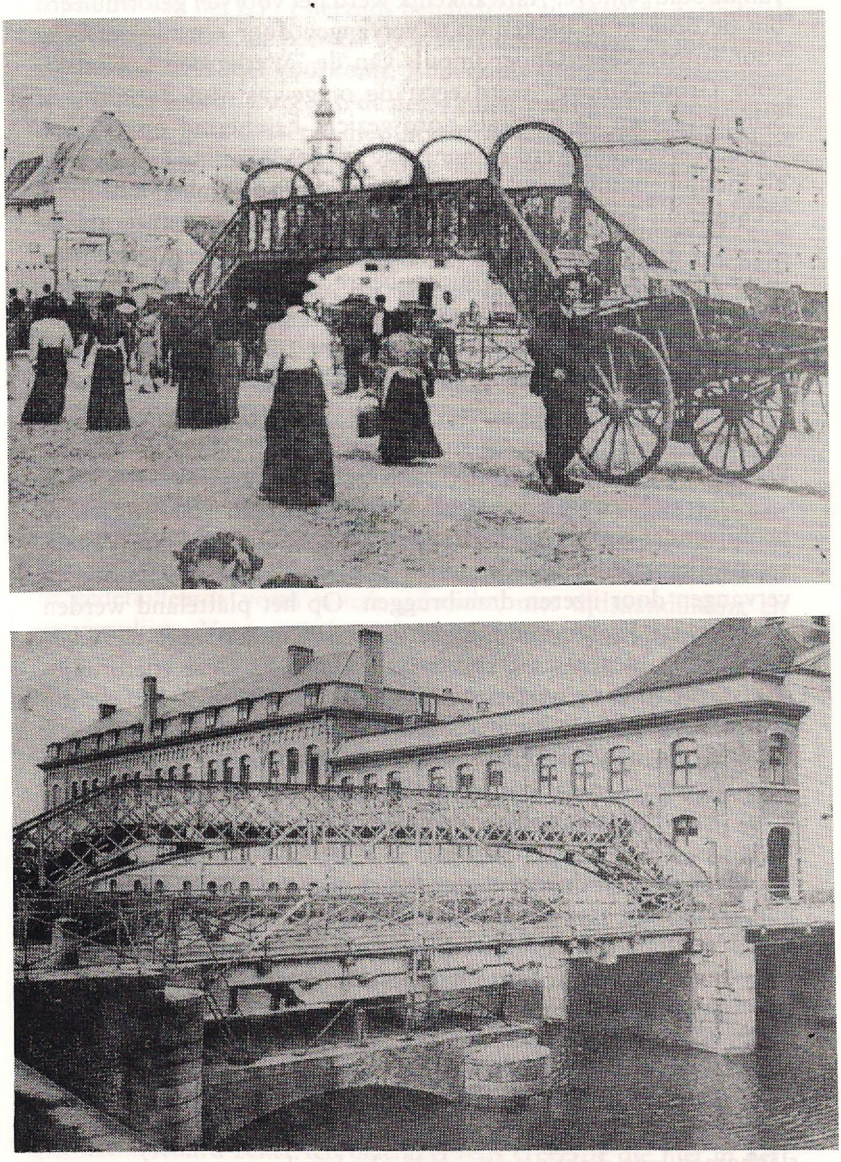

Illustratie 5: *Verdwenen 19de-eeuwse ijzeren voetbruggen in de Dendersteden.* Eertijds sieraden in het stadslandschap. Links boven Geraardsbergen, links onder Ninove, rechts boven Aalst, rechts onder Dendermonde.

In 1977 bij de fusie van de gemeenten werd de brug eigendom van de Stad Ninove. Aanvankelijk werd het voorstel geformuleerd om de brug af te breken en te vervangen door een nieuwe brug voor autoverkeer. Onder impuls van de "Werkgroep Leefmilieu voor Groot-Ninove" werd eerst de omgeving van de kerk, de Schuitstraat en de brug als dorpsgezicht beschermd op 19 aug. 1980. Vervolgens werd de aanvraag tot bescherming van de brug als monument ingediend, gezien haar waarde op vlak van de ijzerarchitectuur en de industriële archeologie. De procedure tot die bescherming verliep wat met horten en stoten, maar werd uiteindelijk op 16 juli 1987 met succes bekroond. Inmiddels is ook het jaagpad door Openbare Werken prachtig gerenoveerd en wordt op de plaats waar vroeger de Zwarte Flesch stond een tehuis voor gehandicapten gebouwd. Alleen de brug zelf wacht nog op het dringende herstel.

6. De brug als monument: haar industrieel archeologische waarde

IJzerarchitectuur in het algemeen en ijzeren voetbruggen in het bijzonder zijn een typisch 19de-eeuws fenomeen. Bij de kanalisatiewerken aan de Dender werden de vaste stenen boogbruggen vervangen door ijzeren draaibruggen. Op het platteland werden enkele vaste ijzeren voetbrugjes gebouwd onder meer te Bilhée (nabij Ath), Idegem en Okegem-Impegem (17). Deze voetbrugjes realiseerden kleine overspanningen (ca. 7 à 10 m.). Het waren eenvoudige balkbrugjes met twee metalen liggers en een ijzeren leuning. Ze hadden gemetselde bruggehoofden en aarden aanloopdammen. Omdat de overspanningen te klein waren, werden er in het water steunpijlers gebouwd waarop de balken konden rusten.

De bloei van de ijzeren voetbrugbouw met grotere overspanning is eigenlijk het eerst in de kasteelparken en grote 19de-eeuwse tuinen te vinden. De brug werd daar een onderdeel van de tuinarchitectuur en diende om op spectaculaire wijze kunstmatige waterpartijen te overbruggen en aan de wandelaar vanop de brug een panoramisch overzicht op het park te bieden. Pas in de twee laatste decennia van de 19de eeuw werd de grotere ijzeren voetbrug een vast element in de openbare wegeninfrastructuur. In de steden, zowel bij spoorwegovergangen, waar bij de stations de slagbomen lang dicht waren, als bij de draaibruggen op de water-

(17) De brug van Bilhée bestaat nog, maar is vervallen. Voor de oude brug van Idegem (de Koebrug) zie R.A.G., Kaarten en Plans, nr. 3076. De voetbrug van Okegem-Impegem staat afgebeeld in *Herinneringen aan Okegem, Heemkundige Kring Okegem, Annalen,* 1977, p. 17.

Illustratie 6: *Vakwerkconstructies met halfparaboolliggers.*
Boven: de oude spoorwegbrug te Daknam-Lokeren, gebouwd in 1910.
Onder: de voetgangersbrug over de Nieuwe Vaart te Gent, gebouwd ca. 1920.
(Foto's Van de Perre Dirk)

wegen, waar wegens de groei van het scheepvaartverkeer de stadsdelen van mekaar langdurig gescheiden waren, werd begonnen met de bouw van een nieuw type voetgangersbrug. IJzeren trappen vervingen de bruggehoofden of aanloopdammen en schraagden grotere balkbruggen die in één overspanning, de spoorweg of de waterweg overbrugden. De brug zelf werd opgevat als een verheven galerij, die zoals de parkbrug een panoramisch uitzicht bood op de omgeving. Hoewel minder elegant dan de meeste parkbrugjes - de stabiliteit en stijfheid van deze openbare bruggen diende groter te zijn dan bij de parkbrugjes - kregen deze stadsbruggen vaak toch een monumentaal en esthetisch karakter. Zo ontvingen de Dendersteden Lessen, Geraardsbergen, Ninove, Aalst en Dendermonde, alle op het einde van de 19de eeuw hij ijzeren voetgangersbrug. Al die prachtige brugjes (behalve die van Lessen) zijn in W.O. II opgeblazen en verdwenen (18).

De ijzeren voetbrug van Pollare is dus een nakomertje in de geschiedenis van de vooroorlogse voetbruggenbouw. Ze synthetiseert de twee beschreven typen van voetbruggen. Met de landelijke brug heeft ze aarden aanloopdammen en de gemetselde bruggehoofden gemeen, met de stedelijke voetbrug het principe om in één vrije overspanning de ganse overbrugging te realiseren. Nieuw - voor de voetgangersbruggen over de Dender - is het gegeven dat de ijzerconstructie in zuiver vakwerk werd uitgevoerd.

De brug te Pollare is een balkbrug, gedragen door twee ijzeren vakwerkliggers. Het zijn halfparaboolliggers, onderaan en bovenaan verbonden door dwarsverbanden en kruisende windverbanden. De negen middenste velden hebben bovenaan een windverbandportiek (19). Elke ligger telt 15 velden van 2,06 m. breed en met een hoogte gaande van 1,93 m. tot 3,84 m. De brug heeft een buitenbreedte van 2,16 m. en een bruikbare binnenbreedte van 1,75 m. De totale constructie is 31,42 m. lang. De brug heeft een scharnierende oplegging die vast is langs de linkerkant en beweegbaar (lopend op drie rollen) langs de rechterkant. Van oplegging tot oplegging heeft de brug een spanwijdte van 31 m. De dwarsverbanden dragen de houten vloer (20). Knoopplaten en

(18) Voor de afbeeldingen van de verdwenen voetbruggen in de Dendersteden zie: VERSTREPEN (E.). *Dendermonde op oude prentkaarten.* Dendermonde, 1976, p. 63-64. GHYSELS (J.). *Aalst tussen de beide wereldoorlogen 1920-1940.* Tielt, 1972, p. 117. ABEELS (G.). *Ninove in oude prentkaarten.* Zaltbommel, 1972, p. 21-22. VAN DAMME (R.). *Zo was Geraardsbergen.* Antwerpen, 1973, p. 19-20.

(19) Inzake terminologie van ijzeren brugconstructies hebben we ons gericht naar NEELMAANS (J.). art. *Brug.* In: *Winkler Prins Algemene Encyclopedie,* dl. IV, Vijfde druk, 1933.

(20) Maten volgens eigen opmetingen.

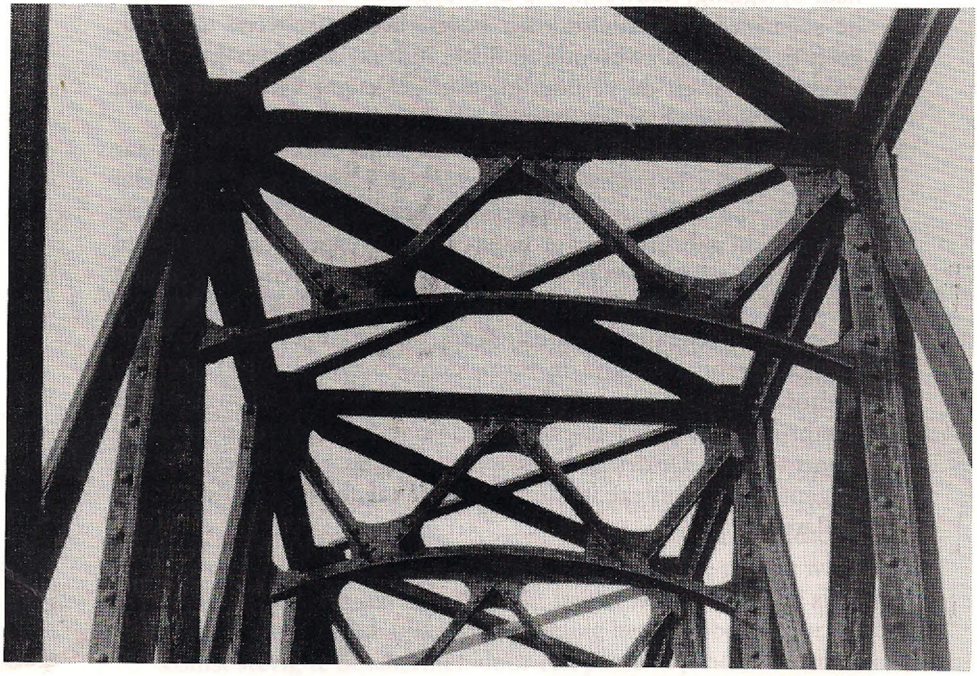

Illustratie 7: *Brug te Pollare.*
Detailzicht op het windverbandportiek. Bemerk de knoopplaten en de klinknagels.
(Foto Van de Perre Dirk)

klinknagels zijn gebruikt voor de verbindingen. De vele knooppunten die een intens ritme aan de brug geven en in velerlei vormen voorkomen, zijn voor de linker- en rechterhelft volledig symmetrisch uitgebouwd.

Visueel wordt deze brug vooral gekenmerkt door haar paraboolvorm en het dichte traliewerk veroorzaakt door de kleine velden, de kruisende diagonalen en het windverbandportiek, dat van het doorlopen van deze brug een feestelijke ervaring maakt. Door haar oplegging, nauwelijks op de bruggehoofden rustend, en door de scharnierende zadelstukken boven het metselwerk uitgetild, geeft de brug een zwevende en lichte indruk. De afwezigheid van zware balken en de verhouding van de lengte van de brug ten opzichte van de breedte, bevorderen dit effect.

Constructief is de brug van Pollare niet revolutionair, maar eerder klassiek te noemen en representatief voor die periode. Het gebruik van halfparaboolliggers in vakwerk was reeds enkele decennia in gebruik voor grote spoorwegbruggen, die tevens een grote stijfheid dienden te hebben. In 1910 werd een brug van het Pollaarse type gerealiseerd over de Durme te Lokeren voor de spoorweg van de lijn *Dendre et Waes*. Als analoge, nog bestaande voetgangersbruggen zijn te vermelden: de brug uit 1913 bij het bedrijf *La Brugeoise* over het kanaal Brugge-Gent te Brugge en de voetbrug (ca. 1920) naast de Wondelgemse brug over de Nieuwe Vaart te Gent. De drie laatstgenoemde bruggen missen evenwel de elegantie en de unieke landschappelijke omgeving van de brug te Pollare.

Besluit

De belangstelling voor 19de-eeuwse ijzeren bruggen zit in de lift. Toch stelt het behoud van dit ijzeren patrimonium speciale technische problemen. Te Gent heeft men onlangs in het stadscentrum vier 19de-eeuwse ijzeren draaibruggen gerenoveerd, door er getrouwe hedendaagse kopieën in plaats van de doorroeste constructies te stellen (21). Het voordeel van deze werkmethode is dat

(21) Voor de restauratie van de Gentse ijzeren bruggen en het Gentse brugpatrimonium in het algemeen zie de Catalogus: *7 Bruggen, Historiek en Restauratie van zeven Gentse Leiebruggen,* Gent, 1987, 134 p.

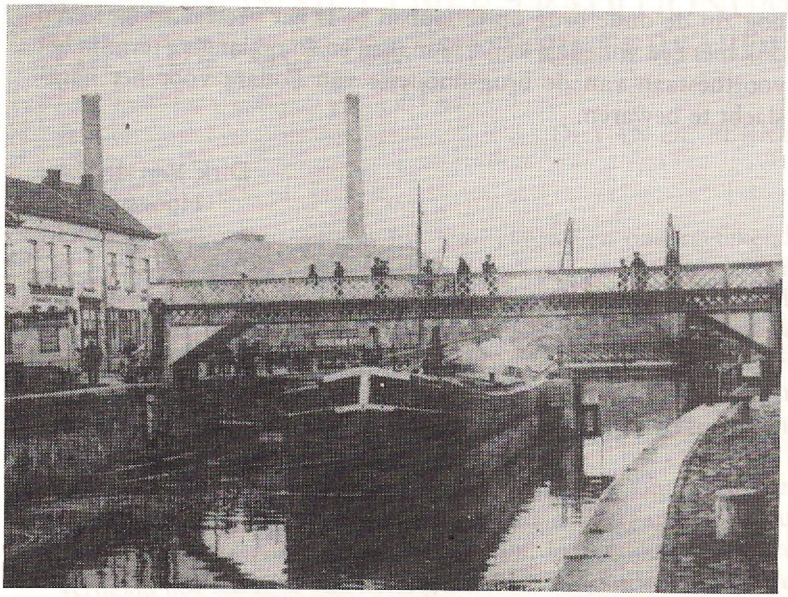

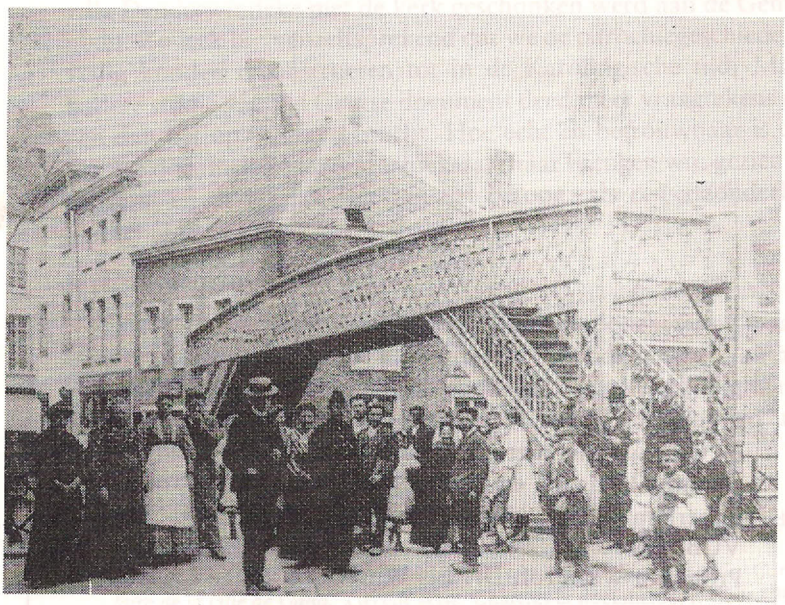

men hedendaags kwalitatief veel beter staal kan gebruiken dan waarover men ca. 1900 kon beschikken. Hoe gaat men de restauratie van de doorroeste gedeelten te Pollare aanpakken? Heeft het nog zin de oude brug op te lappen of is het veeleer aangewezen ook hier een volledige kopie te maken en zo op langere termijn het voortbestaan van de brugsilhouette van Pollare voor het nageslacht te bewaren.

Dirk Van de Perre
Hoogstraat 23
9401 Pollare

In het voorjaar promoveerde onze ere-voorzitter de heer Luc De Ryck met de grootste onderscheiding tot Doctor in de Geschiedenis met een Proefschrift: **Otlet en zonen, projectontwikkelaars en bouwheren van een internationaal imperium in het openbaar vervoer (1864-1914)**, Brussel, VUB, 1989.
Promotor was Prof. Dr. Els Witte.

— HET LAND VAN AALST —
REEDS VERSCHENEN JAARGANGEN

Reeds verschenen jaargangen worden verkocht aan 450 fr. per volledige jaargang. Een enkel nummer van een lopende jaargang kost 150 fr. en een dubbel nummer 250 fr. Een enkel nummer van een oude jaargang kost 75 fr. en een dubbelnummer 150 fr.

De verzending gebeurt na storting van het verschuldigde bedrag op rekening nummer 001-0561340-77 van Het Land van Aalst, Oude jaargangen Tulpstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade.
Tel. 053/70.21.79

Alle jaargangen zijn nog in voorraad, uitgezonderd de onderstaande, waarvan nog slechts de aangeduide nummers beschikbaar zijn:

1949 (1) uitverkocht
1950 (2) uitverkocht
1951 (3) uitverkocht
1952 (4) nummer 6
1953 (5) uitverkocht
1954 (6) nummers 3-4-5-6
1957 (9) nummers 1-2-3-4-5
1958 (10) nummers 3-4-5-6
1959 (11) uitverkocht
1960 (12) nummers 2-4-5-6
1961 (13) nummers 2-3-4-5-6
1962 (14) nummers 2-3-4-5-6
1965 (17) nummers 1-2-5-6
1966 (18) nummers 1-4-5-6
1967 (19) nummers 1-2-5-6
1976 (28) nummer 1
1977 (29) nummers 1-2-4-5-6
1979 (31) nummers 1-2-4-5-6
1983 (35) nummers 2-3-4-5-6

NOG BESCHIKBAAR:

M. Cornelis, Buitenpoortersboeken van Geraadsbergen. Genaaid: 650,- fr.

L. Van Durne, Het Uithof van de abdij van Ninove te Dikkelvenne en Velzeke. - 1985 - 25,- fr.

L. Beeckmans, Een stenen artefact uit Bambrugge - De Burcht van de Heerlijkheid Hasselt - Een 16e-eeuwse muntschat uit Ninove. - 1985 - 25.- fr.

R. Opsommer, De Geraardsbergse Stadschepenbank 1280-1360. 1985 - 25,- fr.

Herman Van Isterdael e.a., Bibliografie van de Gemeenten van het Land van Aalst (1950-1983).
2 banden - 915 blz.: 1.200,- fr. (gebeurlijk te verhogen met 70,- fr. portonkosten).

Inhoud

JAARGANG XLI - 1989 - NUMMER 4

D. VAN DE PERRE, Onderzoek naar de echtheid van de schenkingsakte van Denderwindeke 161-177

C. DE VOS, Het roemloze einde van de Kartuizerpriorij te Sint-Martens-Lierde 179-194

G. VAN BOCKSTAELE, De Geraardsbergse Sint-Adriaansabdij 195-197

D. VAN DE PERRE, De ijzeren brug van Pollare 199-216

1989